

**СТРАТЕГИЈА
РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД
2017-2020
- НАЦРТ-**

I УВОД

Непосредно прије израде Стратегије руралног развоја општине Источни Стари Град израђена је и Стратегија развоја општине Источни Стари Град у којој је представљено стање у свим битним областима заједно са припадајућим стратешким и оперативним цијевима. Међутим, како општина Источни Стари Град припада општинама доминантно руралног карактера, пожељно је израдити документ у којем би се јасно маркирали сектори који су највише релевантни за рурални развој.

Додатни мотив за израду овог документа је и чињеница да рурални развој постаје све чешћа тема у јавном дискурсу. Дјеловање у складу са начелима руралног развоја се представља као битан чинилац рјешења одређених проблема карактеристичних за неразвијене планинске општине. Међутим, у Босни и Херцеговини постоје бројни системски проблеми који онемогућавају потпуну примјену принципа руралног развоја у пракси о чему је такође писано.

У овом документу су, осим развојних шанси кроз рурални развој које има Источни Старог Град, представљени основни елементи концепта руралног развоја, мјесто руралног развоја у политикама Европске уније, трансформација приступа концепту руралног развоја уз акценат на LEADER приступ као и изазови са којима се Босна и Херцеговина сусреће у овој области.

Босна и Херцеговина спада у изразито руралне државе-четврта најруралнија земља у Европи. Нажалост, потенцијали у овој области минимално су искориштени. Рурална подручја суочена су са бројним отежавајућим околностима као што су: изразито лимитиране развојне могућности, политичка маргинализација, висок степен незапослености, ниски приходи и генерално, прикраћености у свим битним сегментима.

Стратешки документ у овој области постоји на републичком нивоу, међутим постоје различити проблеми које коче усвајање Стратешког плана руралног развоја Босне и Херцеговине што је најважнија препрека за кориштење средстава Европске уније која би помогла у активирању развојних потенцијала руралних средина. У овом документу су представљени жељени правци руралног развоја општине Источни Стари Град са посебним акцентом на потенцијале у пољопривредном и туристичком сектору.

II КОНЦЕПТ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

Рурални развој се односи на развој руралних подручја, те је стога пожељно на самом почетку истаћи шта се сматра руралним подручјем.

При идентификовању једног подручја као руралног користи се више критеријума:

- 1) Демографски (подручја ван урбаних области са изразито слабом густином насељености)
- 2) Економски или приходовни (низак ниво прихода са високом стопом сиромаштва)
- 3) Просторни (висок проценат пољопривредних површина, односно прилично велики удио простора који има битно другачију намјену од урбаног простора)
- 4) Критеријум доминантне дјелатности (пољопривреда као доминантна дјелатност).

Будући да пракса показује да су мјере руралног развоја често различите, одосно да знатно варирају по својим циљевима, није лако прецизно дефинисати концепт руралног развоја. Циљеви стратегија руралног развоја могу бити искључиво економске природе, али и садржавати у себи и неке друге компоненте попут социјалне и еколошке. Приступ који се фокусира на више области је у данашњем времену далеко сврсисходнији. То значи да рурални развој подразумијева интегрални, вишесекторски и одрживи развој руралног простора.¹

Може се прихватити дефиниција руралног развоја као концепта који представља синтезу свих оних активности усмјерених ка унапређењу живота руралног становништва, очувању руралног амбијента и одрживом кориштењу његових ресурса.²

Претходно наведена дефиниција обухвата у себи више компоненти, уз наглашавање изразито важног елемента одрживости. Очигледно је да је у првом плану унапређење

¹ Више на: <http://ruralnamreza.ba/ruralni-razvoj/sta-je-ruralni-razvoj> Датум прегледа: 27.10.2016.

² Детаљније у: Б.Милић, *Рурални развој-практикум за локалне актере*, Стална конференција градова и општина, Београд, 2011.

квалитета живота руралног становништва. Чињеница је да је унапређење квалитета живота у директној корелацији са активностима усмјереним на смањење сиромаштва које је најчешће главна карактеристика руралних подручја упркос близини и доступности природних ресурса. Овакво стање је последица различитих системских пропуста, али и вишесложних социоекономских процеса који имају изразито негативне реперкусије на развој руралних подручја.

Рурални развој заузима важно мјесто при креирању политика Европске уније, која га дефинише као мултифункционални концепт који има четвороструку улогу:

- 1) Економску-истиче се да рурална подручја обезбјеђују храну и дуге сировине пољопривредног поријекла за нарастајуће потребе становништва уз остваривање конкурентног дохотка;
- 2) Еколошку-рурална подручја су изразито погодна за одрживо управљање природним ресурсима, односно очување природе и животног амбијента чија је основна карактеристика одрживост;
- 3) Културолошку-наглашена специфичност културног оквира уз истицање ширег значаја културног наслеђа руралних средина што упућује да културолошки аспект руралног развоја добија све већи значај и у смислу дефинисања економских потенцијала руралног подручја, односно да може бити један од генератора одрживог развоја;
- 4) Социолошку-истиче се квалитативно различита природа веза између људи у руралним заједницама у односу на урбана подручја. Рурална подручја су посебан тип друштвеног система у којем људи осјећају дубљу блискост и везе са другим члановима и подручје на којем живе препознају као мјесто заједничке бриге и дјеловања.³

Потребно је истаћи и да је рурални развој у вишеструким релацијама са другим концептима као и да је тијесно повезан са већим бројем сектора.

³ Детаљније у: Б.Милић, *Рурални развој-практикум за локалне актере*, Стална конференција градова и општина, Београд, 2011. стр. 14.

Идентификовано је неколико веза руралног развоја са другим концептима, односно секторима, а које су примјетиве и на општину Источни Стари Град:

1) Рурални развој и пољопривреда

Пољопривреда је често најважнија активност руралних заједница што је чини једним од круцијалних сегмената руралне економије. Пољопривреда заузима важно мјесто и у *Стратегији развоја општине Источни Стари Град*. Као један од главних циљева убрзаног развоја истакнута је диверсификација пољопривредне производње јер се у савременим условима повезаност пољопривреде са осталим дјелатностима намеће као императив. У том смислу је за даљи развој пољопривреде на подручју општине Источни Стари Град пожељно потенцирати диверсификовану пољопривреду засновану на знању и стандардима квалитета, затим органску пољопривреду, аутохтоне производе са заштићеним географским поријеклом, рурални туризам, а евентуално и производњу и коришћење обновљивих извора енергије.

2) Рурални развој и туризам

У *Стратегији развоја општине Источни Стари Град* истакнуто је да рурални, односно сеоски туризам и пратећа диверсификација економских активности у руралним подручјима представљају значајан, саставни дио одрживог развоја. Подручје општине Источни Стари Град посједује изузетне природне ресурсе и потенцијале за развој различитих облика руралног туризма (еко-туризам, рекреативни, бањски, агротуризам итд.) Насљеђе традиционалног руралног подручја може представљати чврсту основу за динамичан развој руралног туризма. Овај тип туризма требало би да допринесе очувању аутентичне сеоске средине и културне баштине, али да уједно и економски мотивише локално становништво да остане на селу. Јасне су индиције да би диверсификација туристичке понуде, посебно у сегменту руралног туризма могла значајно да допринесе очувању животне средине уз истовремено стварање чврстих темеља за опстанак и континуиран развој општина доминатно руралног карактера као што је општина Источни Стари Град.

3) Рурални развој и политика регионалног развоја

Политике руралног и регионалног развоја се додирују на више равни. Пракса у земљама чланицама Европске уније показује да је неопходно да циљеви ове двије политике буду комплементарни, како би политика руралног и политика регионалног развоја испуниле сврху постојања. Ово посебно важи за групу земаља са високим удјелом руралног становништва којима недвосмислено припада и Босна и Херцеговина. Тренутно у БиХ не постоје јасно артикулисани правци дјеловања који би ишли у корист руралних средина. Већина активности усмјерена је на неколико главних урбаних ценара, а евидентно је да ће бити неопходно креирати одређене инструменте како би се постојеће стање измјенило. Како БиХ буде више напредовала у евроинтеграционим процесима, инсистирање на увођењу корективних механизма на реалацији урбано-рурално ће бити све интензивније.

III РУРАЛНИ РАЗВОЈ И ЕВРОПСКА УНИЈА

Већ је истакнуто да рурални развој има важно мјесто у креирању политика Европске уније. Све више се увиђа да урбани центри и рурална подручја посједују различите, али комплементарне ресурсе, односно да су побољшани међуодноси и партнерства међу њима изузетно важни предуслови за привредну одрживост, еколошку ефикасност и друштвену кохезију Европске уније. Како је наша држава укључена у евроинтеграционе процесе, у сљедећим редовима дат је кратак преглед настанка концепта руралног развоја уз истицање његовог значаја за Европску унију.

Рурална подручја у Европи обухватају 90% копнене површине Уније и скоро половину становника ЕУ, укључујући и оне који живе у малим градовима и насељима. Одликују се богатим и изузетно различитим наслеђем природних и културних добара и огромним ресурсима људских вјештина и енергије. Ова подручја задовољавају већи дио потреба Европе за храном, дрвном грађом и осталим природним ресурсима, обезбјеђују простор и објекте за рекреацију грађана Европе, а уједно су и домаћини огромном и све већем броју посјетилаца из других земаља. Локалне привреде су у овим областима изузетно различите и стварају производе и услуге од којих сви Европљани имају користи и који обогаћују европску извозну трговину. Руралне области се по карактеру изузетно разликују: од

приградских подручја у околини градова до пашњака на високим планинама, од медитеранских парцела са маслинама и виноградима до пашњака за ирвасе у Лапонији.⁴

Европска комисија покушала је одредити степен интегрисаности руралних подручја у националну економију и том приликом дефинисала три врсте руралних подручја. Традиционо, према степену (не)развијености, та подручја су:

- 1) **Интегрисана рурална подручја** су она која имају доминантан секундарни и терцијарни сектор, у којима је евидентан раст популације, а кључна питања су везана за заштиту животне средине, као и друштвеног и културног наслеђа;
- 2) **Прелазне руралне области** су оне које су релативно удаљене од урбаних центара и у којима су доминантни примарни и секундарни сектор;
- 3) **Удаљене (забачене) руралне области** су оне изоловане области гдје је присутна мала густина насељености и која већином зависе од пољопривредне производње.

Рурални развој је неодвојив од Заједничке пољопривредне политике ЕУ.

Сама идеја руралног развоја потиче из пољопривредног сектора, када су, током педесетих и шездесетих година двадесетог вијека (вријеме настанка тзв. Европских заједница које су претеча Европске уније какву данас познајемо), промјене према разноврснијем приступу пољопривредним заједницама постале очигледне.

У првој фази развоја Европске економске заједнице пољопривреда је била од нарочитог значаја због оскудице у храни у послеријатној Европи.⁵ Из тог разлога, земље оснивачи Заједнице креирале су темеље Заједничке пољопривредне политике чија је основна сврха била да се Европској заједници обезбиједи сигурност у храни, са прихватљивим цијенама и квалитетом. У овим тежњама Заједница је дуго заштићеним цијенама пружала снажну финансијску подршку производњи основних пољопривредних и прехранбених производа.

⁴ С.Јанковић, *Европска унија и рурални развој Србије*, Институт за примену науке у пољопривреди, Београд 2009. стр. 25-26.

⁵ Најважнији дгађај у овом периоду била је Конференција министара пољопривреде земаља чланица сазвана у Стресси (Италија) у периоду од 03. до 12. јула 1958. Године. Конференцију је водио Холанђанин Сико Менсхолт који је био први европски комесар за пољопривреду, а уједно и идејни творац ове (у том периоду вјероватно најважније) политике.

Римским споразумом, у члану 39 су дефинисани основни циљеви Заједничке пољопривредне политике:

- Раст продуктивности пољопривреде;
- Постизање задовољавајућег животног стандарда руралног становништва;
- Стабилизација тржишта пољопривредних производа;
- Осигурати стабилно снабдијевање храном;
- Снабдијевање потрошача по прихватљивим цијенама;

Међутим, последњих педесет година значај пољопривреде у макроекономским показатељима ја смањен. Средином прошлог вијека у пољопривреди је радило 50% становништва тадашње ЕУ, а примарна пољопривредна производња била је традиционални извор прихода у руралним подручјима. Током осамдесетих година пољопривредна производња је у знатној мјери премашила потребе унутрашњег тржишта. У условима повећане конкуренције мали и неспецијализовани произвођачи више нису могли да живе од примарне пољопривредне производње, тако да су се „селили“ у нове производне и услужне дјелатности. Осим унутрашњих тржишних прилика у ЕУ, велике техничке и структурне промјене на свјетском тржишту резултирале су глобализацијом пољопривредне производње и снажним јачањем конкуренције у примарном сектору пољопривреде. Такође, проширењем ЕУ повећао се обим пољопривредног земљишта за више од 50%, а радна снага у пољопривреди удвостручила. Проширење ЕУ на земље Централне и Источне Европе захтијевало је свеобухватну реформу Заједничке пољопривредне политике. Ова политика је још од 1992. године (*McSharryeva* реформа)⁶ у континуираном процесу реформи, са циљем да се смање издвајања из заједничког буџета⁷ и произвођачи углавном препусте тржишним условима, уз усмјеравање финансијске

⁶ Може се рећи да је од 1992. године почело успостављање истинске политике руралног развоја.

⁷ Издвајања за ову област су на почетку достигала двије трећине заједничког буџета а у каснијем периоду износе најчешће око 40 % буџета ЕУ.

подршке на екстензивну производњу, заштиту околине и развој заосталих региона. У међувремену, удио запослених у пољопривреди се континуирано смањује, тако да се данас пољопривредом бави само 7% становништва ЕУ. **Зато је реформа, усвојена 1997. године, названа „Агенда 2000“, стављала већи фокус на рурални развој и стварање алтернативних послова за пољопривреднике.**

Нова политика руралног развоја заснивала се на сљедећим принципима:

1. Мултифункционалност пољопривреде – измијењена позиција пољопривреде у условима хиперпродукције хране условила је неопходност подстицања развоја услужних дјелатности на селу.
2. Мултисекторски и интегрални приступ руралној економији у правцу диверсификације дјелатности, креирања нових извора прихода и могућности запошљавања као и заштите руралног богатства.
3. Флексибилност извора за рурални развој, заснована на самопомоћи и децентрализацији, партнерству на локалном и регионалном нивоу.
4. Транспарентност у креирању и руковођењу развојним програмима.

У новом приступу руралном развоју, дефинисана су три циља:

- Јачање сектора пољопривреде и шумарства.
- Унапређење конкурентности у руралним подручјима.
- Очување окружења и руралног система вриједности.⁸

Међутим, чињеница је да руралне области ЕУ и даље генеришу 45% новостворене вриједности, запошљавају 53% укупно радно ангажованог становништва, више од 56% популације живи у руралним областима, које обухватају више од 91% територије ЕУ.

Европска унија је прихватила концепт подстицања одрживог развоја руралних подручја заснован на одрживом економском развоју, који подразумева повећање

⁸ С.Јанковић, *Европска унија и рурални развој Србије*, Институт за примену науке у пољопривреди, Београд 2009. стр. 20.

животног стандарда, али уз истовремено очување природног, културног и традиционалног наслеђа. На тај начин се рурални простори у савременој Европи трансформишу у еколошки очуване и култивисане средине, које се системски опремају комуналном и социјалном инфраструктуром, развијају одрживу пољопривреду и локално предузетништво и повезују се са окружењем. Такве средине постају пријатне за живот, привлачне за улагања, имају перспективе и омогућавају раст запослености и све бољи стандард живота својим становницима.⁹

Државе које настоје да постану чланице Европске уније имају много посла при усклађивању ове области са европским стандардима. Политиком руралног развоја ЕУ која представља тзв. *други стуб* Заједничке пољопривредне политике управља Генерална дирекција Комисије за пољопривреду и рурални развој.

Први стуб чини редовна подршка пољопривредним активностима путем интервенција на тржишту, Јединствене уплате за пољопривредна добра, те субвенције повезане с пољопривредном производњом. Пуни трошак покрива се из буџета ЕУ путем *Европског фонда за гаранције у пољопривреди*.

Други стуб чине инвестициони грантови за модернизацију пољопривредних добара, мјера за јавно добро у руралним подручјима, те друге мјере руралног развоја. Дио трошка покрива се из буџета ЕУ путем *Европског пољопривредног фонда за рурални развој* при чему се биланс осигурава учешћем државе и самих корисника у финансирању.

Сумарно:

Први стуб су директна плаћања и тржишне интервенције, а други се односи на рурални развој.¹⁰

⁹ Б.Милић, *Рурални развој-практикум за локалне актере*, Стална конференција градова и општина, Београд, 2011. стр. 22.

¹⁰ Остале мјере, као што су опште услуге, социјални трансфери и слично, нису предмет Заједничке пољопривредне политике. Њих је, као и неке мјере руралног развоја, могуће реализовати у облику државне помоћи коју у цјелини финансира земља чланица ЕУ. Међутим, тада се мора изаћи у сусрет другој, изузетно

Ова два стуба заједно чине Заједничку пољопривредну политику, за коју се издваја око 40 % укупног буџета ЕУ, подијељено приближно на 75:25 између првог и другог стуба.

Уредба ЕУ о руралном развоју обезбјеђује подршку према три вертикалне „осе“ и четвртом хоризонталном приступу:

Оса 1: Побољшање пољопривредне конкурентности;

Оса 2: Побољшање у домену животне средине и подршка управљању земљиштем;

Оса 3: Побољшање квалитета живота и диверсификације економије у руралним подручјима;

Лидерски приступ, којим се проводе локалне стратегије руралног развоја путем јавно-приватног партнерства.¹¹

За период 2014-2020 предвиђено је да државе чланице и регије израђују своје програме руралног развоја на основу потреба својих подручја радећи при том на рјешавању бар четири од следећих шест заједничких приоритета (сви приоритети су подјелењени на тзв. *подручја од интереса*) Европске уније:

1) Подстицање преноса знања и иновација у пољопривреди, шумарству и руралним подручјима са фокусом на следећа подручја од интереса:

- подстицање иновација, сарадње и развоја базе знања у руралним подручјима;
- јачање везе између пољопривреде, производње хране и шумарства те истраживања и иновација, у сврху побољшања управљања животном средином и резултатима;
- подстицање цјеложивотног учења и стручног оспособљавања у пољопривредном и сектору шумарства.

важној секторској политици Европске уније: Политици конкуренције. То значи да земља чланица ЕУ не може овим мјерама угрожавати конкурентност на заједничком тржишту па је за њихово спровођење неопходно добити одобрење Европске комисије.

¹¹ Доступно на: <http://ruralnamreza.ba/ruralni-razvoj/sta-je-ruralni-razvoj> Датум прегледа: 27.10.2016.

2) Јачање исплативости и конкурентности свих врста пољопривреде те подстицање иновативних пољопривредних технологија и одрживог управљања шумама са фокусом на сљедећа подручја:

- унапређење економских резултата свих фарми и подршка реструктурирању фарми и модернизацији, у правцу повећања тржишног учешћа и оријентације, као и пољопривредне диверсификације;
- подршка уласку адекватно обучених пољопривредника у пољопривредни сектор- смјена генерација (генерацијско обнављање).

3) Промоција организације ланца снабдијевања храном, добробити животиња те управљања ризиком у пољопривреди уз фокус на сљедећа подручја:

- унапређење конкурентности примарних произвођача путем боље интеграције истих у пољопривредно-прехранбени ланац кроз шеме квалитета, додатне вриједности пољопривредних производа, промоције на локалним тржиштима и уске кругове понуде, произвођачке групе, организације и међусекторске организације;
- подржавање превенције ризика на фармама и управљање ризиком.

4) Обнављање, очување и побољшање екосистема повезаних с пољопривредом и шумарством са фокусом на сљедећа подручја:

- обнављање, очување и побољшање биодиверзитета, укључујући подручја NATURA 2000 и подручја која се суочавају са природним и другим специфичним ограничењима, и висока вриједност природног узгоја као и стање европских крајолика;
- унапређење управљања водама укључујући управљање ђубривима и пестицидима;
- превенција ерозије тла и унапређење управљања земљиштем.

5) Промоција ресурсне ефикасности и подршка кретању према ниско карбонској и *climate resilient economy* у пољопривреди, прехрани и сектору шумарства , са фокусом на сљедећа подручја:

- повећање ефикасности употребе воде у пољопривреди;

- повећање ефикасности кориштења енергије у пољопривреди и преради хране;
- олакшавање понуде и употребе обновљивих ресурса енергије, нус производа, отпада и резидуа и других непрехрамбених сировина, за сврху био-економије;
- редукција стакленичких гасова и емисија амонијака од пољопривреде;
- подстицање очувања и везивања угљеника у пољопривреди и шумарству.

б) Промоција социјалне инклузије, смањења сиромаштва и економски развој у руралним подручјима, са фокусом на следећа подручја:

- олакшавање диверсификације, креирање и развој малог предузетништва као и креирање радних мјеста;
- подстицање локалног развоја у руралним подручјима;
- јачање приступа, употребе и квалитета информационих и комуникационих технологија у руралним подручјима.¹²

Чињеница је да је Заједничка пољопривредна политика у протеклих педесет година прошла низ блажих или оштријих реформи. Међутим, исто тако је и чињеница да се циљеви ове политике нису знатније мијењали и првенствено се односе на обезбјеђивање дохотка руралном становништву, стабилизацију тржишта и подизање продуктивности и конкурентности производње хране.

Да рурални развој захтијева додатну пажњу закључено је у септембру 2016. године у ирском граду Корку, гдје је одржана Европска конференција о руралном развоју. Том приликом истакнута је бојазан да би у периоду након 2020. године могло да се догоди да средства за рурални развој буду знатно смањена. Пропадање руралних подручја мора се спријечити пружањем перспективе младим људима, социјалном укљученошћу и улагањем

¹² Детаљније на: http://www.dei.gov.ba/dei/dokumenti/informativni_clanci/default.aspx?id=13664&langTag=bs-BA Датум прегледа: 28.10.2016.

у инфраструктуру. Такође, неопходно је створити амбијент у којем ће бити омогућено подстицање привредног раста и стварање нових радних мјеста. На овој конференцији усвојена је декларација под називом „Бољи живот за све“. У овој декларацији истакнуто је да би се рурална и пољопривредна политика у Европској унији требала темељити на десет смјерница. У наставку је представљена срж сваке смјернице појединачно.

- 1) **Промоција руралног благостања** - руралне и пољопривредне политике требало би да се темеље на идентитету и динамичности руралних подручја спровођењем интегрисаних стратегија и вишесекторских приступа. Њима би се требала промовисати диверсификација и подстицати подузетништво, улагања, иновације и запошљавање. Тим би се политикама такође требала пружити вриједност и руралном идентитету и унаприједити одрживост, друштвена укљученост и локални развој те отпорност пољопривредних газдинстава и руралних заједница.
- 2) **Јачање руралних ланаца вриједности** – неопходна је усмјереност на интегрисане приступе развоју и јачању руралних ланаца вриједности и локалних производних мрежа, а пољопривредницима би требало пружити ефикасне алате за управљање ризиком.
- 3) **Улагање у руралну видљивост и виталност** – политика Европске уније за улагања у руралним подручјима требала би се усмјерити на стварање додатне вриједности за друштво. Заједнички циљеви ЕУ-а, посебно они у вези с радним мјестима те зеленим и укључивим растом, требали би се остварити улагањима у пословни развој, јавне и приватне услуге, кључну инфраструктуру и изградњу капацитета. Такође, требало би ојачати везе села и града, односно ускладити одрживи развој руралних и урбаних подручја.
- 4) **Очување руралне животне средине** – животна средина у руралним подручјима доприноси развоју локалне привреде, екотуризму, здравом животу, идентитету и брендирању хране као и промоцији тих крајева као мјеста за рекреацију.
- 5) **Управљање природним ресурсима** – координисаним међусекторским политичким одговорима потребно је обезбиједити одрживо управљање природним ресурсима, као што су вода, тло и биодиверзитет.

- 6) **Подстицање климатске политике** – потребно је развијати потенцијал производње одрживе обновљиве енергије, а предност би се требала дати развоју тзв. кружне привреде.
- 7) **Подстицање знања и иновација** - руралне заједнице морају учествовати у привреди утемељеној на знању како би у цијелости искористиле напредак у подручју истраживања и развоја. Рурална предузећа, укључујући пољопривреднике и шумаре свих врста и величина, морају имати приступ прикладној технологији, савременој повезаности и новим управљачким алатима за остваривање привредних, друштвених и економских користи.
- 8) **Унапређење руралног управљања** – потребно је унаприједити административне капацитете и ефикасност регионалних и локалних власти, односно организација усмјерених на локалну заједницу пружањем техничке подршке, оспособљавањем, сарадњом и умрежавањем.
- 9) **Подстицање и унапређење спровођења политике** – при обликовању и спровођењу политике потребне су флексибилност и боља усмјереност. Кључно је додатно поједноставити регулаторни оквир и спровођење Заједничке пољопривредне политике. Приоритет су иницијативе за обнову и изградњу повјерења стејкхолдера (заинтересованих страна).
- 10) **Одговорно доношење и побољшање успјешности политика** – политике морају служити сврси и њихово доношење мора бити одговорно. Стејкхолдери морају имати снажнију улогу у процјени успјешности политика.

Суштина политике руралног развоја у Европској унији је одговор на потребу подржавања различитих облика запошљавања и пружања темељних услуга у руралним подручјима са циљем унапређења квалитета живота као изузетно важног фактора у одржавању благостања руралних заједница.

IV ТРАНСФОРМАЦИЈА ПРИСТУПА КОНЦЕПТУ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

Актуелни трендови у теорији и пракси руралног развоја показују да је дошло до својеврсне трансформације приступа концепту руралног развоја. Локалне заједнице бивају перципиране као централни актери у креирању и спровођењу стратегија руралног развоја. Показало се да су традиционалне хијерархијске административне структуре неадекватне за ефективно руковођење политиком руралног развоја.

Услијед претходно наведене мањкавости нови приступ проблематици руралног развоја промовише тзв. *multivel* приступ, односно приступ на више нивоа у управљању руралним развојем. То значи да је неопходно управљање и прилагођавање дуж три кључне димензије власти: хоризонтално, и на нивоу централне и на нивоу локалне власти, и вертикално, на свим нивоима управљања. Евидентно је да нова рурална парадигма захтијева важне промјене у начину осмишљавања имплементације политике руралног развоја. Рурални развој се посматра као тзв. *cross/cutting* питање, тј. питање од заједничког интереса за све друге политичке смјернице једног друштва. У складу са наведеним, у многим државама је на дјелу трансформација улога различитих нивоа власти. Перспектива управљања руралним развојем на различитим нивоима власти не одражава само промјене у хијерархијском поретку, већ потврђује чињеницу да рурална политика захтијева интензивирање свих облика међузависности између широког спектра актера, од којих сваки уноси специфичан скуп вјештина и ресурса у партнерство.¹³

Државе са доминантно централизованим системом управљања суочавају се са проблемом да се изабрани аранжман руралног развоја не може уподобити специфичностима појединих области. Са друге стране, у децентрализованим системима, посебно у оним са отежањима политичке природе као што је Босна и Херцеговина, проблем се манифестује у тешкоћама да различити нивои власти разграниче своје надлежности, односно да сваки ниво добије адекватну улогу и њој припадајуће одговорности.

¹³ Детаљније у: Б.Милић, Рурални развој-практикум за локалне актере, Стална конференција градова и општина, Београд, 2011. стр. 46.

У Европској унији политика руралног развоја даје локалним самоуправама централну улогу у идентификовању развојних потреба, приоритетних циљева и програма који ће се накнадно подстицати и финансирати под окриљем различитих подстицајних фондова. Основна сврха оваквог приступа је омогућавање локалним заједницама да имају што већи утицај у управљању развојем свог подручја. Идеја водила оваквог приступа може се изразити у претпоставци да одговарајући аранжман преноса власти са централног на локални ниво резултира вишим степеном ефикасности у смислу јавног управљања што посљедично омогућава боље услове за економски и сваки други развој. У литератури се наилази на пет основних разлога који подупиру избор оваквог приступа:

- 1) **Транспарентност** – локални ниво власти је најближи грађанима, односно ближи је локалној јавности и демократском систему доношења одлука;
- 2) **Супсидијарност** – као један од темељних принципа Европске уније, супсидијарност подразумијева да локални ниво власти има могућност да брже преводи локалне политике у локалне активности;
- 3) **Конкурентност** – локалне власти боље познају локалне прилике и локалне вјештине. То доприноси ефикаснијем приступу, сврсисходнијој алокацији ресурса и употреби локалних знања и предности за управљање економским развојем;
- 4) **Хетерогеност** – локалне власти могу брже прилагодити локалне политике локалним условима;
- 5) **Економичност** – уштеда у процесу дефинисања и имплементације политике.¹⁴

Наведени принципи указују да се све више инсистира на тзв. **bottom-up** приступу, односно приступу „одоздо на горе“ јер укључивањем локалних заједница у овакав аранжман, виши нивои власти имају могућност да искористе локалне базе знања у осмишљавању развојних политика уз истовремено подстицање транспарентности и подизање нивоа демократичности различитих процеса. Оваквим приступом је, у појединим дијеловима Европске уније, ојачана улога постојећих региона или су чак створени нови региони или интересни ентитети који су састављени од више општина.

¹⁴ Преузето и дјелимично модификовано из: Б.Милић, Рурални развој-практикум за локалне актере, Стална конференција градова и општина, Београд, 2011. стр. 49.

Региони данас често носе повећан удио у расподјели финансијске и фискалне моћи, не само у остваривању нових задатака у подручју јавних услуга, већ и у подстицању адекватног окружења за локални економски развој. Те промјене имају значајан утицај на удаљене и руралне области.¹⁵

Круцијална компонента модела „одоздо на горе“ је јачање капацитета локалних актера. То, између осталог, подразумијева снажан партиципативни приступ, односно укључивање што већег броја заинтересованих страна у процесе креирања и имплементације развојних политика. Циљ партиципативног приступа је максимално укључивање различитих друштвених група. Осим партиципативног, неопходан је и холистички приступ. То значи да је пожељно различите секторе (пољопривреду, туризам, животну средину, инфраструктуру, друштвени живот) посматрати као једну цјелину.

Иако се овакав приступ чини идеалним, он није без мањкавости. Главни недостатак, који је јасно маркиран у пракси, може се изразити у тешкоћама постизања ефикасне координације различитих нивоа власти.

Синхроно дјеловање више нивоа власти није увијек лако постићи јер је неопходно одговорити на више питања. На првом мјесту, неопходно је изабрати одговарајући механизам координације уз прецизно дефинисање правила дјеловања. Након тога је неопходно ускладити административне и финансијске капацитете различитих нивоа како евентуални несклад не би кочио сарадњу. И у коначном, потребно је изабрати одговарајући механизам надзора и процјене претходно успостављеног механизма координације.

V LEADER ПРИСТУП

Ако желите ићи брзо, идите сами. Ако желите ићи далеко, ходајмо заједно.¹⁶

LEADER приступ је израз идеје да се сарадњом у одлучивању долази до рјешења која највише одговарају локалним потребама. Примјена наведеног приступа резултира вишим степеном друштвене повезаности чиме се стварају услови за јачање међусобног повјерења

¹⁵ Б.Милић, Рурални развој-практикум за локалне актере, Стална конференција градова и општина, Београд, 2011.стр.50.

¹⁶ Мото ELARD-а (Европско удружење LEADER за рурални развој).

али и осјећаја друштвене одговорности што у коначном омогућава изградњу различитих привредних капацитета утемељену на принципима одрживог развоја.

Овај приступ је карактеристичан за Европу а односи се на различите модалитете вишесекторског партнерства и подразумејева холистички приступ при рјешавању проблема карактеристичних за рурална подручја. Слични програми постоје и у другим дијеловима свијета : *Vermont* партнерство за животну средину у програму за заједнице у Сједињеним Америчким Државама, *Landcare* у Аустралији, међуопштински систем хоризонталног међувладиног партнерства на локалном нивоу у Француској итд.

Циљ свих ових иницијатива је помоћ малим руралним управама у пружању услуга као и помоћ у идентификовању чинилаца, односно сектора који ће генерисати одржив развој.

LEADER приступ је настао на основу саопштења Европске комисије Европском парламенту и Савјету 1988. године. Главна сврха овог програма била је подршка и усмјеравање европских регија према одрживом развоју. Програм је тако подржао мјере заштите животне средине, економске, социјалне и културне мјере у руралним подручјима, истовремено чувајући њихову разноликост. Овај програм се тако позиционирао као својеврсна матрица, односно социо-економски узор у рјешавању проблема руралне Европе у односу на урбану.

Носиоци подржаних стратегија локалног развоја биле су локалне акционе групе (ЛАГ-ови). Од самог почетка, овај приступ остварио је велики успјех, нарочито зато што је стварао простор за удруживање снага локалних актера и утврђивање потреба на регионалном нивоу. Насупрот оперативним програмима, који су у потпуности били у надлежности земаља чланица, цјелокупна имплементација LEADER програма била је значајно једноставнија и скоро независна у односу на државне власти. Овај програм обиљежио је радикалну прекретницу за значајан број земаља, а још више за различите руралне регије у начину сагледавања развоја руралних подручја, те посебно праву револуцију у развоју и борби против стагнације тих регија. LEADER концепт омогућио је стварање више стотина хиљада радних мјеста, очување културних добара и природних богатстава, повећање кохезије између локалних заједница, смањење миграција из

руралних средина итд. Стога се сматра да је његов утицај на рурални развој био изузетно значајан, а сам концепт/програм сматра се за једну од најуспјешнијих иновација Европске комисије.¹⁷

LEADER охрабрује друштвено-економске факторе да остваре сарадњу, односно да производе робу и услуге које су за њихову локалну заједницу најсврсисходније а истовремено доносе бенефите за све укључене актере.

Седам темељних начела LEADER приступа:

Развојна стратегија референтног руралног подручја која рефлектује потребе и очекивања локалног становништва, односно усмјерена је ка бољем искоришћавању локалних ресурса, хоризонталној интеграцији локалних активности уз истицање заједничког идентитета и заједничке визије за специфичну територију.

Локална акциона група (ЛАГ) је тијело, односно удружење грађана и може се сврстати у одређену форму јавно-приватног партнерства. Формира се на одређеном руралном подручју од представника сва три сектора: јавног, приватног и невладиног. Локалну акциону групу чине заинтересоване стране са ЛАГ територије које сарађују по обострано договореним условима у циљу остваривања договорених циљева заснованих било на уговору или одлуци о оснивању, односно статуту¹⁸. Задатак ЛАГ-ова састоји се у припреми, идентификовању и реализацији специфичних пројеката на локалном нивоу који су из домена руралног развоја а који се односе на додавање вриједности локалним производима, брендирање регије, развој услуга и инфраструктуре, развој туристичке понуде у руралном подручју, промоцију културног и историјског наслеђа и друге сличне пројекте.¹⁹

Приступ одоздо према горе (*bottom-up*) који је рефлексивна варијанта принципа супсидијарности, једног од темељних начела Европске уније и подразумева израду и имплементацију стратегија локалног развоја на начин како то одлуче заинтересоване стране на које се

¹⁷ LEADER приступ - Корист за руралне заједнице у Босни и Херцеговини, VESTA Удружење, Тузла, 2012. стр. 4.

¹⁸ У Европској унији постоји око 3000 ЛАГ-ова.

¹⁹ У Босни и Херцеговини постоји десетак ЛАГ-ова који дјелују као и било која невладина организација. У сусједној Хрватској постоји 56 ЛАГ-ова који имају приступ финансијским средствима из буџета ЕУ. У актуелном буџетском периоду, из Програма руралног развоја, Хрватској је на располагању 2,4 милијарде евра.

стратегија и односи. Из наведеног имплицира да је стратегија одраз локалних развојних потреба, као и да се тражи учествовање различитих интересних група у изради и спровођењу развојних руралних политика.

Мултисекторски приступ подразумијева интегрисане и мултисекторске активности јер LEADER није програм развоја неког специфичног сектора већ локални план дјеловања који укључује начело вишеструког повезивања. Овакав приступ повећава локални потенцијал за различите иновације и остваривање заједничких интереса.

Иновативност – иако је традиција темељ одрживог руралног развоја, иновације су неопходне како би се традиционалне вриједности представиле у новом руху и како би се изашло у сусрет захтјевима конкурентности. Ово начело подразумијева давање нових одговора на постојеће проблеме и изазове руралних области, односно додавање вриједности и консеквентно побољшање конкурентности односног подручја. Иновативност захтијева отвореност за стицање нових знања и модификовање устаљених образаца дјеловања.

Умрежавање обухвата размјену искустава, достигнућа и знања између различитих LEADER група, руралних актера, администрација и организација укључених у рурални развој на локалном, националном и међународном нивоу. Умрежавање је користан инструмент за пренос добре праксе, ширење иновација и продубљивање знања о руралном развоју.

Сарадња је корак даље од умрежавања јер подразумијева сарадњу односно удруживање ЛАГ-ова у циљу развоја али и имплементације конкретних пројеката што доприноси локалном развоју кроз размјену искустава и повезивање ресурса. Конкретни пројекат може укључивати ЛАГ-ове из једне или више држава.

Иновативне заједнице

Већ је истакнуто да иновативност представља једно од седам темељних начела LEADER-а. Разлог зашто је то тако је очигледан. Урбана подручја су конкурентнија у односу на руралне средине, што имплицира да је за развој руралне економије неопходан креативнији, тј. иновативнији приступ. Често се истиче да су креативност и иновације неопходни састојци за рурални развој који ће омогућити проналажење адекватних приступа којима ће се одговорити на изазове у руралним подручјима. То подразумијева:

- 1) **Радити по новим, другачијим обрасцима** - примјенити нове идеје, користити нове технике, фокусирати се на алтернативна тржишта, пронаћи нова рјешења за друштвене, економске и еколошке изазове итд.
- 2) **Развој нових производа и услуга** – наведено често буде резултат примјене алтернативних образаца и коришћења нових техника.
- 3) **Прилагођавање потврђених (доказаних) приступа новим околностима** – препознато је као изузетно ефикасан инструмент у креирању амбијента који ће подупирати иновације у руралном развоју.²⁰

Акције које се сматрају *иновативним* су оне које имају мултипликативан ефекат на одређено подручје, док у исто вријеме отварају изгледе за дугорочан развој. Иновативност се може дефинисати и као заједнички процес, који се састоји од препознавања и ослањања на групу са визијом и пројектом и који иницира проналажење заједничких прилаза учењу и операционализовању сасвим нових производа и услуга.

Иновативним заједницама сматрају се оне које:

- 1) имају способност да унапријед размотре ризике експериментисања и промјене које настају као њихова посљедица;
- 2) пружају подршку онима који преузимају ризик;
- 3) пружају подршку иницијативама које носе промјену и стварају услове за *нову локалну културу*;
- 4) обезбјеђују стварање синергија локалних актера и локалних идеја;
- 5) имају способност да пруже адекватне одговоре на потребе сеоских области кроз испитивање нових идеја и креација, оригиналних, нових комбинација постојећих ресурса;
- 6) имају способност да прате промјене у глобалном контексту и да одговоре на њих.

Чињеница је да се данас, у условима беспштедне конкуренције на више равни, многе традиционалне руралне заједнице не сналазе добро. У складу са тим, уведен је и нови појам: *изгубљена територија* који се може дефинисати као географски простор који је

²⁰ EU Rural Review, *Creativity and Innovation in EU Rural Development*, 2009, p.7-9. Доступно на: <http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/fms/pdf/B99849C0-00E8-A7DC-1D6A-775E2ED9F89A.pdf> . Датум прегледа: 22.12.2016.

изгубио „системске компаративне предности“. Да једно подручје не би постало „изгубљена територија“ неопходна су иновативна рјешења. Увођење иновација у рурална подручја састоји се од:

- 1) повећања капацитета подручја да користи неискоришћене ресурсе и модернизује коришћење оних који су већ у употреби;
- 2) колективне промјене заједнице у процесима колективног учења, начина размишљања и дјеловања, подржавањем оних група које имају јасно дефинисане визије развоја;
- 3) повећања вриједности ендогених ресурса, умјесто њиховог експлоатисања без анализирања утицаја експлоатације на обновљивост ресурса;
- 4) јачања капацитета једног подручја да преузме ризик који често прати увођење иновација и промјена;
- 5) увођења „нових локалних култура“ које подразумевају знања о глобалном окружењу и развијају јасну свијест о улози заједнице, не само о њеним предностима и тачкама конкурентности, већ и о недостацима у односу на околину.²¹

VI БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА И РУРАЛНИ РАЗВОЈ

У публикацији *Рурални развој у Босни и Херцеговини: мит и реалност* тврди се да је Босна и Херцеговина врло сиромашна пољопривредним ресурсима. Истиче се да је велики дио земље планинског карактера с плитким тлима као и да је мање од 20 посто површине погодно за интензивну обраду. У истој публикацији се наводи да су млијеко и месо главни пољопривредни производи, уз опаску да се углавном производе на малим приватним фармама. Уз сточарство које даје скоро 60 посто БДП-а, остали важни пољопривредни производи су пшеница, кукуруз, соја и дуван. Значајан податак, који је у овој публикацији

²¹ Преузето и дјелимично модификовано из: Б.Милић, Рурални развој-практикум за локалне актере, Стална конференција градова и општина, Београд, 2011. стр. 71.

посебно акцентован, односи се на чињеницу да Босна и Херцеговина увози око двије трећине хране потребне за задовољавање својих потреба²²

Да би се имао увид у што је могуће егзактније податке, у сљедећим редовима биће издвојени релевантни дијелови *Извјештаја из области пољопривреде, исхране и руралног развоја за Босну и Херцеговину за 2015. годину*.²³

Повољни временски услови у 2015. години утицали су и на опоравак производње и повећање приноса како у биљној тако и сточарској производњи. Учешће пољопривреде у релевантним макроекономским показатељима у 2015. години је имало повећање у поређењу са претходном годином с обзиром да је учешће пољопривреде у укупној запослености износило око 18%, учешће БДП пољопривреде у БДП је задржано на нивоу од око 7%, а учешће пољопривредно-прехрамбених производа у показатељима спољно-трговинске размјене је на нешто вишем нивоу у односу на претходну годину (учешће у извозу 9,10%, а у увозу 18,24%).

У вези са показатељима запослености, конкретно за Републику Српску, истакнуто је да број запослених у пољопривредној дјелатности у Републици Српској за 2015. годину износи око 90.000 од чега 56.000 мушкараца и 34.000 жена. Удио пољопривредне дјелатности у укупној запослености износи 29%.

Остварена спољно-трговинска размјена пољопривредних производа у 2015. години износила је 3,71 милијарду КМ и већа је за 9% у односу на укупну спољно-трговинску размјену из претходне године.

Увоз пољопривредних производа је био на нивоу вриједности од 2,89 милијарди КМ, и већи је за 5% у поређењу на вриједност увоза из претходне године. Извоз пољопривредних производа у 2015. години износио је 818 милиона КМ и већи је за 26%. Негативни салдо у трговини пољопривредним производима у 2015. години је износио 2,07 милијарди КМ што је за 1,5% мање у поређењу са оствареним дефицитом из претходне године. Покривеност увоза извозом пољопривредним производима у 2015. години износила је

²² *Рурални развој у Босни и Херцеговини: мит и реалност*, стр. 107. Доступно на: http://hdr.undp.org/sites/default/files/nhdr_bih_web.pdf Датум прегледа: 28.11.2016.

²³ Посебно погледати странице: 7,11,32,40,55-60.

28% и побољшана је за четири процента у односу на претходну годину, када је износила 24%.

Чињеница да је Босна и Херцеговина изузетно сложена држава има снажне рефлексије и у механизмима управљања у овој области.

На нивоу БиХ, Министарство спољне трговине и економских односа БиХ је надлежно за обављање послова и задатака који се односе на дефинисање политике, основних принципа, координацију дјелатности и усклађивање планова ентитетских органа власти и институција на међународном плану у области пољопривреде.

У саставу овог Министарства управне организације су:

- * Канцеларија за ветеринарство БиХ,
- * Управа БиХ за заштиту здравља биља, и
- * Канцеларија за хармонизацију система плаћања у пољопривреди, исхрани и руралном развоју Босне и Херцеговине.

Кључне институције надлежне за управљање сектором пољопривреде и руралног развоја у Федерацији БиХ и Републици Српској су:

- * Федерално министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства
- * Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Српске

Оваква дисперзираност надлежности, иако нужна имајући у виду комплексност управљања државом, често утиче на (не)искористивост потенцијала у овој области, што консекветно доводи и до прикраћености финансијске природе, што ће бити касније образложено.

Гдје се налази Босна и Херцеговина у координатама концепта руралног развоја?

Босна и Херцеговина једна је од изразито руралних земаља у Европи с обзиром да рурална подручја чине око 81% укупне површине, у којима, према процјенама, живи око 61% укупног становништва. Карактеристика руралних подручја у БиХ су неразвијеност,

депопулација, старење становништва, немогућност запошљавања, неизграђена инфраструктура и лоши социоекономски показатељи који чине овај простор пасивним и мање пожељним за живот. С друге стране, рурална подручја посједују природна богатства и бројна културна наслеђа и друге погодности које се сматрају темељем руралног развоја. Пољопривреда је основна, али не и једина могућа активност становника руралних подручја.

Сматра се да је Босна и Херцеговина четврта земља у Европи према параметрима којима се одређује колико је одређена земља руралног карактера. Испред БиХ као најруралније земље у Европи су: Црна Гора, Финска и Ирска. Занимљиво је примјетити да префикс „руралан“ не мора да значи и неразвијен, запуштен. Да рурално није инхерентно и неразвијено потврђују земље попут Ирске и Финске.

У Извјештају се наводи да инвестирање, ревитализација и развој руралних подручја у предстојећем периоду у БиХ представља процес којем треба да се тежи са циљем:

- * опстанка и одрживог развоја руралних подручја уз еколошку и привредну одрживост,
- * успостављања и јачања веза између пољопривреде и других сектора руралне економије,
- * јачања непољопривредних дјелатности које ће осигурати додатне приходе, што ће повећати егзистенцију становника руралних подручја коју је тешко достићи само бављењем пољопривредом.

Који су проблеми у реализацији ових циљева?

Више пута је истакнуто да је Босна и Херцеговина сложена држава са изразито оптерећујућим наслеђем прошлих времена које има снажне реперкусије и на концепт руралног развоја. Главна кочница су изразито дисонантни тонови између ентитета, који онемогућавају повлачења средстава из IPA фондова Европске уније.

Расположива подршка земљама приступницама у оквиру IPA II намијењена је испуњењу посебних циљева наведених у Уредби о успостављању IPA II, а у складу са

потребама сваке земље кориснице као и њеним појединачним планом проширења. Како би се повећао ефекат финансијске помоћи ЕУ, иста је концентрисана на приоритете у којима су реформе и инвестиције најпотребније за испуњавање критеријума за чланство, што се за сваку земљу појединачно детаљније дефинише у Индикативном стратешком документу (енг. *Indicative Strategy Paper*).

Индикативним стратешким документом се дефинишу приоритети финансијске помоћи земљама кандидатима ЕУ, као подршка на њеном путу у испуњавању критеријума у приступању ЕУ. У оквиру досадашњег инструмента претприступне помоћи IPA, Босна и Херцеговина, као земља потенцијални кандидат за чланство у ЕУ, могла је користити средства у оквиру прве двије компоненте (од укупно њих пет):

Подршка у транзицији и изградњи институција и Прекогранична сарадња.

Остале три компоненте инструмента IPA су биле доступне искључиво земљама са кандидатским статусом и изграђеним системом за децентрализовано управљање (ДИС). Новом IPA II Уредбом, Босни и Херцеговини је остављена могућност да у наредном периоду користи средства у оквиру свих подручја политике.

Шта је IPARD?

IPARD је претприступни инструмент помоћи ЕУ намијењен искључиво финансирању пољопривреде и руралног развоја у земљама које приступају Европској унији. У новом претприступном инструменту IPA II (IPARD II), представљен је као једно од подручја политика. IPARD II фонду могу приступити и земље које нису испуниле политички услов за приступање (земље потенцијални кандидати) уз услов да су испуниле технички предуслов, тј. успоставиле оперативну структуру. Подршка пољопривреди и руралном развоју кроз IPARD II ће се имплементирати на основу постојећег сета одабраних мјера, уз додатак мјера везаних за савјетодавне активности, агро-еколошка плаћања, те шеме квалитета пољопривредних производа.

Циљеви подршке пољопривреди и руралном развоју кроз IPARD II су:

- унапређење одрживости и конкурентности газдинстава која се баве пољопривредом и примарном производњом хране и њихово прогресивно усклађивање са ЕУ стандардима,

- очување и побољшање екосистема који зависе од пољопривреде и шумарства, промоција друштвене и економске инклузије, смањење сиромаштва и балансиран територијални развој у руралним подручјима,
- повећана примјена знања и иновација усмјерених на пољопривреду, шумарство и рурална подручја, јачање капацитета администрације у имплементацији програма руралног развоја.

Ови циљеви требају бити основа програмирања, укључујући дефинисање индикатора за праћење сваког од њих. Због наглашеног секторског приступа у новом претприступном инструменту, земље кориснице су у обавези да израде свеобухватне државне стратегије, подржане секторским стратегијама израђеним на бази секторских анализа.

Међутим, у недостатку изграђеног ДИС система, неусвајања стратешких докумената као и због одређених неријешених питања у вези за механизмом координације ЕУ, помоћ Босни и Херцеговини је тренутно усмјерена ка секторима у којима постоје договорене стратегије као и механизми имплементације. Сектор пољопривреде не спада у подручја у којима су испуњени предуслови за финансирање из IPA II програма.

На доношењу стратегије пољопривреде и руралног развоја посебно инсистира Европска комисија, а наглашено је и да ће БиХ ако жели новац из ЕУ намијењен пољопривреди, морати успоставити IPARD структуру, односно платну агенцију и управљачко тијело преко којег би ишао сав новац који БиХ повуче из ЕУ по основу руралног развоја.

Камен спотицања састоји се у сљедећем:

У Републици Српској је доминантно становиште да је стратешки план руралног развоја у БиХ потребно дефинисати на начин да приказује елементе планирања руралног развоја на нивоу ентитета и нижих нивоа, док у Федерацији Босне и

Херцеговине сматрају да то треба да буде искључиво стратегија БиХ јер се, како кажу, ради о јединственом простору.²⁴

У медијима се често наилази на чланке који бројкама илуструју штету насталу услијед непостојања консензуса по овом питању. Тако се тврди да су пољопривредници у Босни и Херцеговини претрпјели штету од 450 милиона еура, односно 50 милиона на годишњем нивоу за протеклих девет година.²⁵

Тренутно се не види рјешење овог спора између ентитета. Будући да овај спор има и снажну политичку компоненту, неопходан је изузетно деликатан приступ при његовом рјешавању. Уз ову отежавајућу околност, неопходно је указати и на чињеницу да спровођење потребних реформи и испуњавање обавеза у свим секторима захтијева велике напоре и снажно присуство струке као и постојање квалитативно одговарајућих административних капацитета.

Поједини субјекти можда очекују и ревидирање становишта Европске комисије по овом питању, али тренутно су мали изгледи да ће се то десити. Ако би се овај проблем ријешило, користи за Босну и Херцеговину биле би сљедеће:

-Подршка руралним подручјима

-Директна плаћања пољопривредницима

-Приступ европском тржишту

-Електронска база пољопривредних података

-Организације пољопривредних произвођача

-Могућност лакшег планирања у пољопривреди

²⁴ Детаљније на: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Strategiju-poljoprivrede-koci-pitanje-nadleznosti-entiteta/385954> Датум прегледа: 30.09.2016

²⁵ Детаљније у: <https://ba.boell.org/bs/2016/09/30/visemilionski-gubici-bosne-i-hercegovine>, Датум прегледа: 28.11.2016.

VII ОПШТИНА ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД И РУРАЛНИ РАЗВОЈ

Овај одјелјак је главни дио овог документа и односи се на карактеристике подручја општине Источни Стари Град и на његове могућности у координатама руралног развоја.

1. Источни Стари Град-основне карактеристике

Подручје општине Источни Стари Град заузима површину од 105 км² и карактерише га то да се састоји из два дијела, од којих је јужни значајно већи од сјеверног. Општина се налази у централном дијелу БиХ и централноисточном дијелу Републике Српске. Граничи се са укупно пет општина: Стари Град и Илијаш (Кантон Сарајево, Федерација Босне и Херцеговине), Источно Ново Сарајево, Пале и Соколац (Република Српска).

Са аспекта географске регионализације, овај простор припада планинско-котлинској регији, односно субрегији Централне Босне. У геоморфолошком смислу подручје Стари Град припада Динаридима и могу се издвојити двије физичко-географске цјелине: клисурасте долине Мокрањске и Паљанске Миљацке и планински масив Требевића и Озрена. Најнижа тачка је на изласку Миљацке са територије Општине и износи око 620 метара, док је највиша тачка врх планине Требевић са 1629 метара. На подручју општине Источни Стари Град доминира висински појас 1000-1400 метара са преко 2/3 укупне територије.

Општина се састоји од четири мјесне заједнице: МЗ Булози, МЗ Вучија Лука, МЗ Требевић и МЗ Хреша..

Општина Источни Стари Град припада општинама доминантно руралног карактера и стога је за концепт руралног развоја од изузетног значаја.

2. Хидрографске и климатске карактеристике, шумски и минерални ресурси

Простор општине Источни Стари Град оскудијева са ријечном мрежом. Једина ријека која протиче кроз општину Источни Стари Град је Миљацка, коју чини слив Паљанске и Мокрањске Миљацке. Укупна дужина водотока Паљанске и Мокрањске Миљацке као и самог водотока Миљацке која протиче кроз Општину одређена је планиметрисањем са топографске карте размјере 1:25000 и износи 8,40 км.

Због специфичног положаја динарских високопланинских вијенаца средње Босне, на западу високе Херцеговине и планинске Црне Горе и врховима преко 2000 метара, затим нижих планина које се на истоку, сјевероистоку, сјеверу и сјеверозападу уздижу на Старовлашкој висисији, анализирано подручје је изложено продорима поларног ваздуха који доспијева из сјеверних ширина средње и сјевероистичне Европе и Сибира. Из наведених разлога, упркос близини Јадранског мора, насеља општине Источни Стари Град се одликују умјереноконтиненталном климом на прелазу у континенталну и субтропску климу, док се виши планински дијелови изнад 1000 метара надморске висине одликују субалпском и алпском климом.

Генерално, пошто се већи дио општине налази изнад 1000 метара, односно подручје има субалпску и алпску климу.

Основна карактеристика климе на овом подручју је хладна зима /апсолутна минимална температура око $-31,6^{\circ}$, а средња мјесечна зимска температура је $-2,1$ до $-4,9^{\circ}\text{C}$, док су љета топла са температуром 35 до 36°C а средња годишња љетна температура је $15,6$ до $18,8^{\circ}\text{C}$, док средња годишња температура ваздуха износи $9,6^{\circ}\text{C}$. Просјечна годишња количина падавина је од 1000 до 1200 l/m^2 . Просјечни годишњи број мјесеци са снијежним падавинама је пет, са просјечном максималном висином сњежног покривача 30 до 80 cm . На подручју општине Источни Стари Град само у јулу није било снијежних падавина и максимална висина снијега се креће од 50 до 100 cm .

Укупна површина шумског земљишта на Општини је 5286 ха од чега је $4769,20$ ха у државном власништву, а остало у приватном. Треба нагласити да је више од половине шумског земљишта под високим шумама. Просјечна годишња сјечива маса у високим шумама је $8.000-10.000 \text{ m}^3$ и то углавном четинара.

Према заступљености врсте дрвећа и способности за пошумљавање газдинске класе се разврставају у следеће категорије шума и шумског земљишта:

Шире категорије

ШИФРА	КАТЕГРИЈА	Господарске јединице						Укупно
		Површина у (ha)						
		V-B	VL	T	KR	K-B	R-M	
1000	Шуме са природном обновом	115,97	973,47	307,40	318,00	612,51	82,33	2.409,68
3000	Шумске културе	82,00	-	197,05	23,55	-	-	302,60
4000	Изданачке шуме	48,30	-	133,80	868,80	-	-	1.050,50
5000	Површине подесне за пошумљавање и газдовање	957,47	10,10	387,28	339,02	25,30	-	1.719,17
6000	Површине неподесне за газдовање и пошумљавање	350,46	17,05	322,16	100,48	3,75	0,07	793,97
У К У П Н О		1.554,20	1.000,62	1.347,69	1.649,45	641,56	82,40	6.275,92

Уже категорије

ШИФРА	КАТЕГОРИЈА	ПОВРШИНА (ha)	%
1100	Високе шуме букве	16,95	0,20
1200	Високе чисте и мјешовите шуме букве, јеле и смрче	2392,73	38,10
3100	Шумске културе јеле и смрче	49,45	7,80
3200	Шумске културе бијелог и црног бора	253,15	4,00
4100	Изданачке шуме	145,30	2,30
4200	Изданачке шуме храста	212,00	3,37
4400	Остале изданачке шуме	639,20	11,00
5100	Шибљаци	1173,55	18,60
5200	Голети подесне за пошумљавање	545,62	8,70
6100	Шуме неподесне за газдовање	663,01	10,50
6200	Крш и голети неподесне за пошумљавање	4,67	0,07
6300	Сталне шумске чистине	82,55	1,30
6400	Шумске комунокације	32,53	0,50
6500	Далеководи	1,30	0,02
6600	Остале непродуктивне површине	9,91	0,15

У рударско-геолошком смислу, евидентиране су следеће сировине.

- украсни и грађевински камен (Хреша)
- сипаришни камен
- кречњак.

3. Демографске и социоекономске карактеристике

Према резултатима пописа из 2013. године, пописано је 1116 лица. Полазећи од чињенице да је густина насељености испод 20 становника по km², општина спада у слабо насељене општине у Босни и Херцеговини-Републици Српској.

1. Становништво према старости и полу

Пол	Укупно	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80+	Просјечна старост
Укупно	1116	83	77	108	129	103	208	187	161	60	48,08
Мушкарци	552	47	39	68	73	60	99	83	66	17	44,84
Жене	564	36	38	40	56	43	109	104	95	43	51,26

2. Становништво старо 15 и више година према највишој завршеној школи и полу

Пол	Укупно	Без икаквог образовања	Непотпуно основно образовање	Основна школа	Средња школа	Специјализација после средње школе	Виша школа и први степен факултета	Висока школа/ факултет/ академија/ универзитет
Укупно	1004	61	133	166	548	16	27	53
Мушкарци	488	5	29	75	329	15	14	21
Жене	516	56	104	91	219	1	13	32

3. Број домаћинства

Укупно	Један члан	Два члана	Три члана	Четири члана	Пет и више чланова	Пројечан број чланова домаћинства
438	123	146	75	43	51	2,55

Развијање амбијента који ће омогућити мултифункционални и интегрални развој Источног Старог Града идентификовано је као главни циљ општинског руководства. Мале локалне заједнице у актуелним условима немају много простора за проактиван приступ. Запостављеност рубних подручја од стране виших нивоа власти усложњава и мултипликује већ постојеће проблеме. Међутим, у претходном периоду је урађено много на развоју привреде, што потврђује и чињеница да су уложена респектабилна средства у опрему и постројења што је омогућило запошљавање више десетина радника. Постоји јасно артикулисана опредјељеност за развијање свих облика инфраструктуре, туризма и

пољопривреде који, уз још неколико сектора, имају капацитете да буду окосница развоја овог подручја.

Туризам је сектор који се онедавно развија и у будућем периоду ће се доста енергије уложити у овај сектор како би се развијали различити облици туризма и максимално диверсификовала туристичка понуда. Посебна пажња ће бити усмјерена на могућности повезивања туризма и пољопривреде. Сектор минералних сировина и сектор дрвне индустрије су „традиционални“ сектори на подручју Источног Старог Града. Међутим, и даље постоји простор за унапређење и Општина ће ове секторе подржати путем пројеката попут подршке привреди и укључивањем предузећа у различите програме регионалне сарадње како би се подигао ниво конкурентности ових предузећа и креирала нова радна мјеста

Према подацима Бироа за запошљавање Републике Српске, евидентирано је укупно 227 незапослених лица (подаци Биора за запошљавање Пале на дан 13.03.2017..године). Према подацима Пореске управе Републике Српске број запослених на подручју општине Источни Стари Град износи 251 према општини запослења (односно према више основа осигурања орема подацима Пореске управе: 278), односно 195 према општини пребивалишта (односно према више основа осигурања орема подацима Пореске управе: 205)

Квалификациона структура незапослених у (подаци Биора за запошљавање Пале на дан 13.03.2017.године

Квалификациона структура	УКУПНО (мушкарци и жене)
1 Неквалификовани радници	37
2 ПК-НСС радници	9
3 Квалификовани радници	92
4 Техничари ССС	66
5 ВКВ специјалисти	3
6-1 Виша стручна спрема	5
7-1 ВСС 180 ЕЦТС	2
7-2 ВСС 240 ЕЦТС,4г,5г,6г	12

7-3 Мастер 300 ЕЦТС	1
7-4 Магистар стари програм	0
8 Доктори наука	0
У К У П Н О	227

4. Инфраструктура

На територији општине Источни Стари Град путну мрежу чине магистрални, регионални и локални путеви. Укупна дужина магистралног пута Сарајево-Пале-Горажде-Вишеград-граница према Републици Србији (М5) је 5,9 км, регионални путеви Р446 Лукавица-Требевић-Пале у дужини од 7,14 км и регионални пут Р447 граница Федерација БиХ Сарајево-Хреша-Сумбуловац у дужини од 5,66 км и укупна дужина локалних путева на подручју Општине је 117,05 км од чега је 36,81 км са асфалтним коловозним застором, 69,23 км са макадамским коловозним застором и 10,30 км са земљаним коловозним застором.

Р.бр	Путна релација	Дужина у км			
		Укупно	савремен и коловоз	Туцаник	земљан и
МЈЕСНА ЗАЈЕДНИЦА ВУЧИЈА ЛУКА					
1	Хреша - Вучија Лука	7,20	7,20		
2	Вучија Лука - Оука – Долине	6,80	3,20	3,60	
3	Оука - Будна Раван - Барјак - Маркова Чесма	3,00	1,00	2,00	
4	Будна Раван – Врана	1,00		1,00	
5	Хан језеро - Црни Врх	3,60	0,90	2,70	
6	Цмиљево Поље - Бекташево Брдо	1,50		1,50	
7	Цмиљево Поље – Кулина	1,30		1,30	
8	Вучија Лука – Златарица	1,00		1,00	
9	Тијесно – Црепољско	2,10	2,10		
10	Дрљевац - Берча Брдо	1,30	0,40	0,90	
11	Дрљевац - Шилџато Брдо	1,00		1,00	
12	Дрљевац - Зечево Језеро - Црни Врх	3,00			3,00
13	Вучија Лука – Мразовац	3,00		2,00	1,00
14	Ћетениште - Бекташево брдо	1,50		1,50	
15	Калдрма – Козјача	1,30		1,30	

16	Црепољско – Златарица	2,00			2,00
17.	Топлица – Врањ	1,50		1,50	
18.	Топлица – Шљеме	1,50		1,50	
19.	Топлица - Бабин Поток	1,50		1,50	
20.	Ракова нога – Сировине	2,00			2,00
21.	Каљина – Сировине	3,00		3,00	
	МЈЕСНА ЗАЈЕДНИЦА ХРЕША				
22	Хреша - Стара Хреша	0,64	0,64		
23	Хреша - Горње Биоско	4,00		4,00	
24	Хреша – Поток	2,00	0,37	1,63	
25	Хреша - Доња Хреша	1,53	1,03	0,50	
26	Хреша - Њеманица	2,80	1,70	1,10	
27	Брезовице – Мразовац	1,50	1,00	0,50	
28	Борови - Старо село	1,20	0,60	0,60	
29	Хреша -Каменолом Сиљевина	1,00		1,00	
30	Хреша - Врх Сиљевине	1,00		1,00	
31	Доња Хреша – Добровода	0,64		0,64	
32	Доња Хреша - Борија (Гробље)	0,43		0,43	
33	Гњило Брдо – Њеманица	1,50			1,50
34	Хаџиомеруша - Горње Алуге	1,50		0,70	0,80
35	Зечија Глава - Горњи Фалетићи	0,50	0,50		
	МЈЕСНА ЗАЈЕДНИЦА БУЛОЗИ				
36	Радијевићи – Брезовице	3,60		3,60	
37	Шитлуци -Гнила – Рајчевац	4,70	2,70	2,00	
38	Одићед - Клашња Вода	6,00	0,57	5,43	
39	Клашња Вода – Метеризи	3,00		3,00	
40	Хан Дервента - Шитлуци – Чељиговићи	5,00	5,00		
41	Шитлуци - Доњи Булози	2,50		2,50	
42	Чељиговићи – Градиште	2,20		2,20	
	МЈЕСНА ЗАЈЕДНИЦА ТРЕБЕВИЋ				
43	Књегинац – Студенковићи	2,00		2,00	
44	Књегинац - Студино Брдо	3,20	3,20		
45	Студино Брдо - Торањ на Требевићу	4,80		4,80	
46	Студино Брдо - Горњи Међуши	3,00	3,00		
47	Луке – Кумани	0,50		0,50	
48	Кумани - Горњи Међуши	2,50		2,50	
49	Брус – Довлићи	1,30	1,30		
50	Довлићи – Удеж	2,00		2,00	
51	Брус 1	0,40		0,40	
	УКУПНО	117,05	36,81	69,93	10,30

Јавно комунално предузеће „Глог“ пружа услуге од општег интереса у општини Источни Стари Град, односно, производњу и дистрибуцију воде, одржавање и уређење јавних површина, прикупљање, одвоз и депоновање комуналног отпада те одржавање Прихватилишта за животиње.

Водоводни систем за напајање становника водом подјелен је у сљедеће засебне цјелине:

- Водоводни систем "Козјача" - МЗ Вучија Лука, укупна дужина цјевовода 3.505,05 m – два резервоара 100 m³,
- Водоводни систем "Бијеле Воде" - МЗ Вучија Лука, укупна дужина цјевовода 2.760,03 m – два резервоара 50 m³, резервоари каптажни 2x170 m³,
- Водоводни систем "Бикача" - МЗ Хреша, укупна дужина цјевовода 9.811,95 m – два резервоара 50 m³,
- Водоводни систем "Доњача" – МЗ Булози, укупна дужина цјевовода 8.039,00 m – резервоар 50 m³, каптажа са црпном станицом Бабића врело 10,50 m³ каптажа са црпном станицом Одићед 2,00 m³, и
- Водоводни систем "Требевић" – МЗ Требевић изграђен прије ратних дејстава и немамо податке о овом водоводном систему.

Сва евентуална будућа унапређења (проширења) мреже вршиће се у складу са идентификованим потребама корисника. Потребно је истаћи да је у претходном периоду (2008-2016.) реализовано је више пројеката из домена водоснабдијевања:

- **Водовод Хреша – Зечија Глава**
- **Водовод Стара Хреша – Каменолом**
- **Водовод Хреша – Доња Хреша**
- **Водовод Хреша – Гњило Брдо – Гобеље**
- **Водовод Хреша – Космајци**
- **Водовод Булози**

**VIII SWOT АНАЛИЗА, ВИЗИЈА И МИСИЈА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ
ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД**

SWOT АНАЛИЗА

Интерни (унутрашњи) фактори	
<p><u>СНАГЕ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Прецизно идентификовани сектори који имају капацитете да генеришу рурални развој ➤ Растућа свијест о неопходности и неодложности развојних подухвата ➤ Капацитети земљишних и водних ресурса ➤ Значајни природни и минерални ресурси који су интересантни за стране и домаће улагаче ➤ Повољни климатски услови ➤ Требевић као све популарнија дестинација ➤ Унапређен сточни фонд ➤ Постојање одговарајућих субјеката у сектору пољопривреде: Задруга и Удружење пољопривредника ➤ Повољна географска локација и близина Кантона Сарајево као највећег регионалног тржишта у земљи ➤ Очувана животна средина и богати природни ресурси за развој еколошке пољопривреде и руралног туризма 	<p><u>СЛАБОСТИ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Непостојање адекватне инфраструктуре у пуном капацитету ➤ Недовољна развијеност туристичке инфраструктуре и туристичке супраструктуре ➤ Негативни демографски трендови-депопулација и старење становништва ➤ Недостатак квалификоване радне снаге специјалистичких знања и вјештина ➤ Недостајућа механизација ➤ Недостатак прерађивачких капацитета ➤ Разуђеност ➤ Недостатак сопствених развојних средстава ➤ Непостојање одговарајућих стратешких докумената на државном нивоу ➤ Недовољно разумијевање концепта руралног развоја
Екстерни (спољни) фактори	
<p><u>МОГУЋНОСТИ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Подстицаји за пољопривреднике ➤ Сарадња са ресорним министарствима и другим институцијама ➤ Трансфер имовине и права 	<p><u>ПРИЈЕТЊЕ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Убрзавање демографског пражњења ➤ Ограничене финансијске могућности ➤ Неповољне импликације глобалних макроекономских трендова ➤ Нестабилност цијена

<p>располагања ресурсима јединицама локалне самоуправе у складу са савременим принципима супсидијарности и децентрализованог управљања</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Процес придруживања ЕУ и могућност повлачења средстава из појединих фондова ➤ Стављање природних и свих других доступних ресурса у службу развоја локалне заједнице ➤ Развој нових облика туристичке понуде ➤ Брендирање-посебно у сектору туризма ➤ Туристичка валоризација културних добара ➤ Еколошка пољопривреда ➤ Партнерство са приватним и невладиним субјектима и примјена LEADER приступа ➤ Регионално умрежавање ➤ Значајни пољопривредни ресурси (са малим улагањем обезбјеђење радних мјеста) ➤ Повезивање туризма и пољопривреде ➤ Потенцијали за производњу и прераду млијека, меса и љековитог биља ➤ Пластеничка и стакленичка производња ➤ Планска производња ➤ Обновљиви извори енергије 	<p>пољопривредних производа и репроматеријала</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Несигуран пласман и откуп пољопривредних производа ➤ Појачана конкуренција на тржишту пољопривредних производа ➤ Општина нема утицаја на располагање одређеним природним ресурсима (шумски ресурси) ➤ Континирана несагласност ентитета у области пољопривреде и руралног ➤ Неадекватан третман виших нивоа власти према руралним срединама ➤ Неодговарајући третман малих средина приликом реформи које се спроводе у здравству, образовању, спорту и култури ➤ Неприлагођеност појединих законских рјешења конкретним ситуацијама на локалном нивоу ➤ Пропадање културне и природне баштине као посљедица недовољних извора финансирања ➤ Незаинтересованост донатора и финансијских институција за неразвијена подручја ➤ Политичка нестабилност на вишим нивоима власти
---	--

Визија руралног развоја општине Источни Стари Град:

Подручје општине Источни Стари Град привлачи туристе и посјетиоце својом чистом природом која се простире на обронцима планине Требевић осмишљеним садржајима, квалитетним локалним специјалитетима, а пољопривредна производња омогућава одрживо коришћење природних ресурса и производњу здравих и у окружењу препознатљивих пољопривредних производа. Општина има развијене туристичке

капацитете на већем дијелу своје територије, а туристичка понуда и пољопривредна производња интегрисане су у регионалну понуду у сарадњи са сусједним општинама и другим субјектима.

Мисија руралног развоја општине Источни Стари Град:

На подручју општине Источни Стари Град се предузимају све неопходне активности за интегрисање свих локалних заинтересованих страна које ће бити адекватно ангажоване у процесима реализације задатих циљева. Кроз различите модалитете сарадње, подржавају се и реализују активности које омогућавају одрживи развој подручја, коришћење природних и људских ресурса на квалитетан начин, што омогућава унапређење животног стандарда становника овог подручја и ствара услове да сви посјетиоци имају прилику да доживе све квалитете овог подручја.

IX СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД

Прије представљања стратешких циљева Општине, упутно је указати на циљеве и одређујуће идеје из Стратешког плана развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске, првенствено због неопходности да стратешки документи са општинског нивоа буду, у мјери колико је то могуће, усклађени са истоврсним документима са републичког нивоа.

Стратешким планом развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске за период 2016 - 2020. година дефинисани су сљедећи стратешки циљеви:

1. Повећање обима и продуктивности пољопривредне производње и обезбјеђење стабилности дохотка пољопривредних произвођача;
2. Јачање конкурентности сектора пољопривреде кроз повећање нивоа инвестиција;
3. Повећање степена тржишности и финализације пољопривредне производње;

4. Одрживо управљање природним ресурсима и ублажавање посљедица климатских промјена;
5. Уравнотежен интегрални рурални развој;
6. Системска подршка развоју пољопривреде и руралних подручја.

Главна полазишта у реализацији политике руралног развоја су: доминација руралних подручја, просјечна густина насељености Републике Српске од 53,49 становника/км², негативан миграциони салдо у руралним подручјима, негативан природан прираштај, неравномјеран регионални размјештај становништва, у просјеку 4,2 члана по једном сеоском домаћинству, 1/4 сеоског становништва старија од 60 година, 53% територије Републике Српске на надморској висини изнад 500 метара, а 20% на надморској висини изнад 1.000 метара.

Наглашено је да циљ Републике Српске мора бити задржавање становништа у руралним подручјима, јер је то основ одрживог развоја друштва, уравнотеженог територијалног развоја, предуслов обнове и очувања природних ресурса, те очувања природног, културног и друштвеног наслеђа.

У политици руралног развоја посебно је истакнута потреба за уравнотеженим територијалним развојем. Уравнотежен територијални развој је битан из више разлога. Урбана подручја немају могућност да апсорбују рурално становништво у погледу запошљавања и стамбеног збрињавања. Рјешење је у побољшању услова живота и рада руралног становништва у руралном подручју и омогућавању повољних услова за дневне миграције на релацији село – најближи град, који је најчешће и центар општине у којој то становништво живи.

Рурално становништво најчешће напушта рурална продучја која имају мање повољне услове за пољопривредну производњу јер су њихови приноси и приходи нижи, уз приближно иста улагања као у повољнијим подручјима. Стога ће се онима који живе и привређују у таквим подручјима дати додатни новчани подстицаји, а услов за примјену

такве политике је дефинисање и разграничење између повољних и мање повољних руралних подручја.

Задржавање становништва у руралним подручјима није важно само са становишта његовог запошљавања него и са становишта коришћења земљишних, шумских и других природних ресурса у тим подручјима на одржив начин, тј. тако да ти ресурси остану доступни и расположиви и наредним генерацијама. Због тога у будућности треба подстицати пољопривредну производњу на начин да се што мање користе различита хемијска средства, која истина повећавају приносе, али и загађују земљиште и воде.²⁶

Стратешки циљеви у области руралног развоја општине Источни Стари Град:

- 1. Јачање институционалних механизма за подршку руралном развоју**
- 2. Подизање конкурентности и одрживости сектора пољопривреде**
- 3. Развој туризма**
- 4. Унапређење инфраструктуре и диверсификација руралне економије уз одрживо управљање ресурсима**

1. ЈАЧАЊЕ ИНСТИТУЦИОНАЛНИХ МЕХАНИЗАМА ЗА ПОДРШКУ РУРАЛНОМ РАЗВОЈУ

У Босни и Херцеговини не постоје квалитетни институционални аранжмани у више области, па тако ни област руралног развоја није изузетак. Отежавајућа околност је и то што је политика руралног развоја у нашој земљи релативно новијег датума. Будући да постоје озбиљни недостаци у институционалним механизмима на вишим нивоима власти, илузорно је очекивати да мале руралне општине попут наше направе битан заокрет. Ипак постоји одређени простор у ком се може бар покушати са реализацијом задатих циљева.

1. Јачање капацитета локалне самоуправе у области руралног развоја

²⁶ Стратешки план развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске 2016 – 2020, стр.47-48.

Ово првенствено подразумијева јачање капацитета у квалитативном смислу. Како је Општинска управа општине Источни Стари Град релативно мали колектив пожељно је да се што више запослених упозна са премисама на којима почева концепт руралног развоја. То се, између осталог, може постићи упућивањем на одговарајућу литературу (посебно ону са примјерима добре праксе из Европске уније), похађањем различитих едукација и семинара и сл.

2.Формирање и јачање капацитета приватног и невладиног (цивилног) сектора у области руралног развоја

Приватни сектор у области руралног развоја првенствено се односи на пољопривредна газдинства. Пољопривредна газдинства су централни субјекти у области руралног развоја јер она највише доприносе реализацији стратешких циљева кроз производњу пољопривредних производа и стварање додатне вриједности из пољопривреде у бруто друштвеном производу. На тај начин доприносе стварању укупних прихода, стварању капитала, запошљавању, очувању природних ресурса, те очувању села и руралних заједница. Кроз учешће у организацијама произвођача активно доприносе креирању законодавног и стратешког оквира те свих других одлука на локалном и републичком нивоу.²⁷

Пожељно је да се ови субјекти повезују на различите начине како би се превазишла фрагментираност у овој области. Ово се не односи само на пољопривредна газдинства него и на непољопривредне дјелатности које су такође битни сегменти развијене руралне економије, као што су туризам, различити занати и сл. Крајем 2016. године у Источном Старом Граду основана је Пољопривредна задруга “Вучијак“ са циљем унапређења и развоја дјелатности задругара и остваривања економских, социјалних и културних потреба као и аспирација кроз заједничко посједовање и демократски контролисано пословање. У циљу заједничког коришћења свих средстава потребних за унапређење и развој пољопривредне дјелатности, дјелатност задруге биће усмјерена на:

²⁷ Погледати Стратешки план развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске 2016 – 2020, стр.74-75.

- обезбјеђивање и побољшање производње, пласмана и продаје пољопривредних производа који су поријеклом са имања задругара, одмах из производње или после прераде, као и све радње за организацију територије задругара (мелиорације, уређење инфраструктуре и др.);
- снабдијевање задругара производима, опремом и уређајима, приплодном стоком и свим другим неопходним за њихова газдинства, укључујући и израду и припрему свих потребних производа за задругаре, као и поправке и одржавање пољопривредних машина и уређаја;
- обезбјеђивање потребних услуга задругарима, искључиво на њиховим газдинствима, стављањем им на располагање: материјала, пољопривредних машина, стоке, средстава за техничко оспособљавање и усавршавање, као и одговарајућу кадровску помоћ;
- обављање за рачун задругара свих послова и задатака који нормално спадају у оквир пољопривредног занимања, и др.
- прераду, продају и превоз властитим возилима пољопривредно прехрамбених производа и других производа задруге и задругара, стручно истраживачке услуге из области развоја пољопривреде и села, сеоски туризам и сл.

-

Организације цивилног друшва (невладин сектор) такође могу имати важну улогу у руралном развоју. Улога ових организација се може манифестовати кроз различите облике друштвеног дјеловања (промоцију концепта руралног развоја, подизање свијести о значају руралног развоја итд.). Овај сектор може да има и катализаторску улогу, односно капацитет да мобилише и мотивише друге субјекте да предузимају одговарајуће активности.

3. Унапређење сарадње између свих субјеката који могу бити релевантни за рурални развој

Овдје се мисли првенствено на сарадњу и умрежавање три главна сектора: јавног, приватног и невладиног. Сарадња и заједничко дјеловање су неопходни јер је вишесекторски приступ један од предуслова реализације задатих циљева. Сарадња између

ова три сектора се најбоље реализује формирањем локалне акционе групе (ЛАГ) о чему је већ било ријечи.

2. ПОДИЗАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ И ОДРЖИВОСТИ СЕКТОРА ПОЉОПРИВРЕДЕ

Пољопривреда је и даље основна привредна дјелатност у руралним подручјима што значи да пољопривредни сектор представља изузетно важну компоненту руралне економије. Мерђутим, услијед различитих околности, потенцијали у домену пољопривреде нису довољно искоришћени. Пољопривредници се најчешће суочавају са сљедећим проблемима: недостатак финансијских средстава, скуп репроматеријал, ниске откупне цијене, застаријела пољопривредна механизација, недовољна примјена агротехничких мјера, мало могућности за стицање нових знања итд. Већина наведеног је карактеристично за велики дио рубних руралних подручја у Босни и Херцеговини.

У општини Источни Стари Град, један од развојних приоритета је развој пољопривреде са акцентом на сточарство. Посљедњих година много је урађено у овој области. Остварено је осјетно унапређење сточног фонда, односно значајно је повећан број грла како ситне, тако и крупне стоке. Јасно је да пољопривреда и њена развијеност у значајној мјери утичу и на укупну развијеност руралних средина. Општинско руководство је показало разумијевање чињенице да је пољопривреди неопходно посветити више пажње, па су у складу са тим дати и подстицаји за развој пољопривреде.

Услијед буџетских ограничења и прикраћености различите врсте није могуће да средства за подстицај пољопривреди буду већа, због чега ће Општина настојати да неколико пројеката из сектора пољопривреде кандидује према различитим институцијама, првенствено ка Министарству пољопривреде водопривреде и шумарства. Тражење партнера који ће финансирати/суфинансирати реализацију одређених пројеката је неопходно јер су у сектору пољопривреде велика финансијска улагања, а резултати се, у већини случајева, не могу видјети у кратком року. Додатно, често је неопходна стручна и консултативна помоћ јер рјешења која се предлажу у различитим сегментима пољопривреде морају бити темељно анализирана.

1. Подстицање повезивања пољопривредника са циљем заједничког наступа на тржишту, односно боље промоције и пласмана

Недавно је основана пољопривредна задруга Вучијак. Постоји и Удрежење пољопривредника. Потребно је даље радити на јачању ових пољопривредних субјеката будући да су неорганизованост, нестандаризованост и уситњеност важне препреке развоју пољопривредног сектора у рубним руралним срединама. Адекватно извршеним увезањем пољопривредних произвођача ствара се амбијент у коме је лакше обезбиједити:

- потребне информације
- помоћ у процесу унапређења стандарда квалитета и безбједности
- модернизацију свих сегмената производње
- диверсификацију пољопривредне производње
- приступ одговарајућим тржишним каналима

2. Реализација стручних и едукативних програма

Усавршавање пољопривредних произвођача је неопходно из више разлога. Константан напредак технологије, промјењиви тржишни услови, измјене релевантних прописа и сл. захтијевају перманентно усавршавање. Конкурентна производња се не може развити без одговарајуће примјене знања и иновација због чега се овакви програми и реализују. Битан аспект је и умрежавање са различитим институтима, факултетима и сл.

Програмима образовања и усавршавања пољопривредних произвођача обезбјеђује се виши ниво знања у различитим тематским областима чиме се даје значајан допринос у вођењу и унапређењу пољопривредних газдинстава и наступању на тржишту. Оваквим програмима се такође доприноси свеукупном одрживом развоју пољопривредног сектора, односно подстицању смањења негативних утицаја пољопривредне производње што ће резултирати већим бројем уведених стандарда, вишом вриједношћу конкретног производа, смањењем ризика пословања и у коначном достизањем вишег нивоа конкурентности.

Програми ове врсте су изузетно значајни јер се спроводе првенствено како би се подигао степен тржишности и финализације пољопривредне производње што је и један од идентификованих циљева актуелног Стратешког плана развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске. Такође, могу бити корисни и програми који у фокусу имају подстицање предузетништва у пољопривреди јер је промоција предузетништва међу пољопривредницима, односно промоција кратких ланаца снабдијевања један од главних приоритета европске политике руралног развоја. Често се истиче да усвајање предузетничких вјештина у „савезу“ са иновацијама и друштвеним капиталом доприноси подизању конкурентности односног руралног подручја. Овакви програми би у фокусу требали имати и савјетовање у области брендирања и заштите географског поријекла.

Стручне и едукативне програме би требало реализовати у партнерству са вишим нивоима власти, првенствено са Министарством пољопривреде водопривреде и шумарства али и са релантним градским одсјецима и различитим страним развојним агенцијама.

3. Модернизација пољопривредне механизације

У Стратешког плану развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске истакнуто је да је модернизација пољопривредне производње један од кључних аспеката унапређења конкурентности пољопривреде. Истакнуто је такође да је ниска продуктивност, односно неконкурентност пољопривредне производње у Републици Српској, између осталог, индукована кроз употребу застаријеле пољопривредне механизације уз посебан нагласак на чињеницу да већина пољопривредних газдинстава у Републици Српској не може да обезбиједи довољно средстава за самосталну набавку пољопривредне механизације, што имплицира на низак ниво технологије производње. У складу са тим, планирана је значајнија подршка у овој области.

Општина ће у договору са пољопривредним субјектима разматрати све могуће модалитете (првенствено кандидовање пројеката ка Министарству и донаторима) модернизације пољопривредне механизације јер модернизација пољопривредне механизације мора остати на врху приоритета како би се достигао одговарајући ниво конкурентности.

4. Подршка изградњи прерађивачких капацитета

Унапређење пољопривредне производње подразумијева и изградњу прерађивачких капацитета, у циљу стварања већег дохотка и повећања запослености, а на основу веће примарне пољопривредне производње. Изградња прерађивачких капацитета у пољопривреди те подизање пољопривредне производње на виши ниво један је од приоритета / циљева актуелног Стратешког плана развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске. У складу са тим, изградња прерађивачких капацитета би допринијела подизању конкурентности пољопривредног сектора што би резултирало повећањем прихода од пољопривреде и позиционирало пољопривредну производњу као једну од окосница развоја руралне економије.

Изградња прерађивачких капацитета захтијева значајна финансијска средства и стога је неопходно да се овакви пројекти реализују у одређеном аранжману финансирања/суфинансирања од стране виших нивоа власти или заинтересованих донатора. Користи од изградње прерађивачких капацитета се највише манифестују у чињеници да се пласирањем производа из виших фаза прераде може остварити много већа додатна вриједност него продајом основних производа.

5. Промоција локалних производа

Маркетинг је битан сегмент сваке дјелатности. Све више се осјећа потреба за што снажнијом промоцијом домаћих пољопривредних производа будући да на тржишту постоји широка понуда цијелих палета производа, изразито разноврсних по свим кључним параметрима (декларација, поријекло, дизајн итд.). У складу са тим, неопходно је извршити темељну анализу тржишта, јасно дефинисати маркетиншке циљеве и маркетиншку стратегију, односно изабрати одговарајуће маркетиншке инструменте.

Осим наведеног могу се организовати или посјећивати фестивали/сајмови са циљем представљања и промоције производа. Један од начина промоције пољопривредних производа је и креирање повезница између пољопривреде и туризма будући да су пољопривреда и туризам два међусобно комплементарна сектора.

6.Интензивирање сарадње са различитим субјектима

Познато је да Источни Стари Град има дугогодишњу сарадњу са италијанском организацијом „Insieme per Sarajevo“ чији је главни сегмент реализација нискокаматних кредита. Потребно је додатно унаприједити сарадњу у области пољопривреде са сусједним општинама, Министарством пољопривреде, шумарства и водопривреде, другим ресорним институцијама али и са донаторима који су заинтересовани за финансирање/суфинансирање пројеката у пољопривредном сектору.

3. РАЗВОЈ ТУРИЗМА

Туризам је идентификован као један од сектора који има капацитете да генерише мултифункционални и интегрални развој Источног Старог Града. Подручје Источног Старог Града је погодно за развој различитих облика туризма и овај сектор је с правом перципиран као један од стубова развоја. У сљедећим редовима су укратко представљени кључни локалитети, односно могућности истих за развој у овој области. На крају овог одјелка истакнуте су могућности (али и препреке) за развој руралног туризма на подручју општине Источни Стари Град.

1.Унапређење туристичке понуде на Требевићу

Прије само неколико година на дијелу Требевића који припада Источном Старом Граду није постојао ниједан ресторан. Данас је Требевић све популарнија дестинација са мноштвом различитих садржаја. Предузимају се бројне активности интензивирања диверсификације туристичке понуде како би се постојећи потенцијали искористили у пуном капацитету што ће имати вишеструке позитивне ефекте и у другим областима и у коначном довести до побољшања квалитета живота становника који живе на подручју општине Источни Стари Град.

У децембру 2016. године одржана је и презентација Промоција привредних потенцијала Требевића са слоганом „корак по корак за бољи свијет“ којој су присуствовали званичници свих нивоа власти, представници релевантних сектора привреде, као и представници дипломатског кора. Том приликом јасно је истакнуто да цјелокупан пројекат развоја Требевића није ексклузивно ограничен само на развој наше

општине, него има шири, државни значај. Јано су артикулисане тежње да се Требевић етаблира као својеврстан бренд и тако постане једна од најпожељнијих дестинација у Босни и Херцеговини.

У Стратегији развоја града Источно Сарајево Требевић је идентификован као један од два локалитета (на подручју Источног Сарајева) са највећим потенцијалом за развој туризма и у складу са тим Општина и Туристичка организација Источно Сарајево ће и у будућем периоду настојати да привуку инвеститоре како би се туристички капацитети убрзано ширили, а број посјетиоца из године у годину бивао све виши.

На трагу тих настојања у августу 2017. године одржан је и први *Требевић Еко Фест*. Овом јединственом манифестацијом спојени су екологија, музика и спорт, а главни циљ је промоција Требевића али и промоција заштите животне средине као важног чиниоца одрживости туристичких дестинација. Осим диверсификације туристичке понуде, привлачења инвеститора и различитих промотивних активности, домен комуналне инфраструктуре је изузетно важан. Ријешити питања снабдијевања питком водом, одвода отпадних вода и изградње канализационе мреже је тренутно на врху листе приоритета јер је постојање адекватне комуналне инфраструктуре од изузетног значаја. Од овог питања умногоме зависи динамика развојних процеса и стога ће се уложити максимални напори како би се оно што прије ријешило.

2. Стварање услова за унапређење манифестационог и руралног туризма на Вучјој Луци

Када се помене Вучја Лука прва асоцијација је гастро-туристичка манифестација „Јагњијада“. Ова гастро-туристичка манифестација је из године у годину све посјећенија и већ је постала један од битних чинилаца препознатљивости општине Источни Стари Град. Будући да је „Јагњијада“ све интересантнија, односно да привлачи све више посјетилаца, организатори (КУД „Црепољско“ као организатор, Општина Источни Стари Град као генерални спонзор уз значајну улогу Града Источно Сарајево и Туристичке организације Источно Сарајево и спонзора из приватног сектора). планирају да ову манифестацију учине још атрактивнијом. План је да се већ сљедеће године у оквиру „Јагњијаде“ организују и одређене спортске активности као и да манифестација траје више дана.

Рурални туризам је у нашој држави још увијек неразвијен. Ипак, „Вуков Конак“ јединствен објекат у којем посјетиоци могу уживати и како многи кажу „чути тишину“ може се сврстати у категорију руралног туризма. Овдје туристи могу на различите начине активно провести свој одмор (бициклизам, планинарење, брање гљива и биља итд.). Подручје Вучје Луке обилује богатом флором и фауном, пружа изванредне могућности за љубитеље лова. Посебно је заступљен лов на вукове, лисице, дивље свиње, зеца и срндаћа. Из наведеног имплицира да постоје солидне могућности за развој руралног (али и ловног туризма) а о потенцијалима и препрекама за развој руралног туризма биће више ријечи у посљедњем дијелу овог одјелка.

3.Оживљавање туризма на Црепољском

Оживљавање туризма на Црепољском је и један од пројектних приједлога у *Стратешком плану развоја општине Источни Стари Град*. Усред густе црногоричне шуме, Црепољско нуди бројне руте за пјешачење, планинарење и возњу бицикла и стога пројекат оживљавања овог подручја заслужује да буде на листи главних приоритета у сектору туризма. Посјетиоци који се попењу на Црепољско могу уживати у предивном погледу на крајолик којим је окружено Сарајево што ово излетиште чини савршеним за посјетиоце који уживају у дугим шетњама и истраживању брдовитих, шумом обраслих предјела.

Велики је изазов оживити запуштено подручје, односно изградити одговарајућу туристичку инфраструктуру и супраструктуру. Стога ће се морати покушати креирати различити аранжмани и партнерства у оквиру којих ће се активирати развојни процеси у области туризма на Црепољском

4. Туристичка валоризација културних добара на Хрешу

Туристичка валоризације културне баштине је један од селективних облика туризма који одређеним подручјима може дугорочно донијети конкурентну предност. *Анализа стања стећака на подручју општине Источни Стари Град и њихова туристичка валоризација* је назив пројектног приједлога из главног општинског стратешког документа. Ту је истакнута неопходност очувања културног идентитета и трагова прошлих времена. У складу са тим, неопходно је сачувати и адекватно валоризовати

културно-историјске знаменитости. На Хрешу је пронађен праисторијски тумул на локалитету Орловац и гробље стећака у облику сандука и саркофага, са видљивим украсима. Међу мноштвом стећака један од најинтересантнијих је у облику сандука на чијем су горњем дијелу уклесани сабља, мач и јабука. Већина стећака постављена је у правцу исток-запад. Један од украшених са гробља Хреша налази се у дворишту Земалског музеја у Сарајеву, а други, такође украшен, у Етнографском музеју у Београду. У фебруару 2016. године Комисија за очување националних споменика донијела је одлуку о проглашењу националног споменика Босне и Херцеговине баш за ово подручје. Такође на локалитету Крчевине (Довлићи) откривени су праисторијски тумули, а стотињак корака ниже средњовјековна некропола са стећцима. На археолошком локалитету Мрезга (Ракова Нога), у близини православног гробља, сачувано је око 50 стећака из касног средњег вијека, док је на локалитету Кобиља глава (Њеманица) пронађен један стећак.

Из наведеног се види да постоје потенцијали и за развој културног туризма који добија све више на значају и често се идентификује као генератор одрживог развоја јер омогућава да мјеста која нису ексклузивно туристичка, осмишљеним развојним стратегијама које се темеље на локалним културно-умјетничким потенцијалима, постану занимљива што већем броју категорија туриста, али и локалном становништву.

Генерално, из праксе у туристичком сектору, може се закључити да сегмент ревитализације културних добара и њиховог стављања у функцију развоја туризма добија све више на значају. У конкретној ситуацији – туристичка валоризација стећака - потребно је испитати све факторе који утичу на то да ли постоје основи за креирање односно туристичког производа као и да ли је комплементаран са већ постојећим туристичким производима и како се на најбољи начин може уклопити у постојећу туристичку понуду.

5. Унапређење туристичке понуде на Булозима

На Булозима, у непосредној близини Сарајева, смјештено је Етно село „Вучији Вајат“. Евидентно је и да на овом подручју постоји простора за унапређење туристичке понуде што потврђује да цјелокупно подручје општине Источни Стари Град има потенцијала за развој различитих облика туризма.

6. Испитивање могућности за развој руралног туризма

У *Стратешком плану развоја општине Источни Стари Град* испитивање могућности за развој руралног туризма је један од пројектних приједлога/активности гдје је истакнуто да је подручје општине Источни Стари Град изузетно погодно за развој руралног туризма. Овај туристички сегмент је и од стране Свјетске туристичке организације препознат као изузетно важан уз истицање велике потенцијалне потражње. Такође постоје и солидно утемељене антиципације да ће раст међународних путовања мотивисаних руралним туризмом имати континуирану стопу раста. Може се тврдити да је рурални туризам значајна компонента интегралног и одрживог развоја доминантно руралних подручја, као и важан фактор у подстицању развоја локалне пољопривредне а истовремено и непољопривредне дјелатности. Оно што ваља истаћи је да је за развој овог типа туризма потребна изразита диверсификација понуде од типа смјештаја до врста понуђених активности и других пратећих програма.

Рурални туризам подразумијева не само туризам на сеоским домаћинствима или агротуризам, већ и одређене одморе у природи, излете у сеоске предјеле и боравишни туризам гдје услуга осим смештаја укључује и манифестације, фестивале, рекреацију, производњу и продају ручних радова, занатских производа и пољопривредних производа. Рурални туризам представља значајан елемент одрживог туристичког, економског и социјалног развоја руралних подручја. Међутим, потребно је истаћи да још увијек постоје различите врсте тешкоћа (економске, маркетиншке итд.) које стоје на путу његовом пуном развоју. Развој руралног туризма представља велику шансу за Источни Стари Град и стога је неопходно да се све врсте локалних актера (у партнерству са другим субјектима) ангажују у идентификовању и оснаживању свих саставних елемената овог облика туризма.

Општина је укључена у пројекат Европске уније *Оснаживање руралних туристичких дестинација око Сарајева са циљем диверсификације руралне економије* а главни циљ овог пројекта је развијање четири руралне туристичке дестинације око Сарајева укључивањем свих релевантних интересних група на овом руралном подручју што би се постигло спровођењем различитих активности (стварање кластера у руралном туризму, едукативне радионице, студијске посјете,

осмишљавање промотивног филма и других промотивних материјала,учествовање на сајмовима итд.)

Чињеница је да рурални туризам представља значајну компоненту интегралног и одрживог развоја села, као и важан фактор у подстицању развоја локалне пољопривредне и непољопривредне дјелатности на селу. Такође, рурални туризам представља и посебан подстицај запошљавању. У великом броју земаља Европске уније у стратегије развоја региона и руралних подручја уврштен је и рурални туризам, који помаже у:

- задржавању становништва како би се избјегло демографско пражњење
- стварању нових радних мјеста
- креирању амбијента за друштвено-економски напредак руралних подручја

Рурални туризам изгледа као прикладно средство ревитализације напуштених руралних области, која обезбјеђује њихову одрживост у будућности кроз очување или стварање нових радних мјеста и повећавању разноликости занимања. Рурални туризам се такође усредсређује на очување природних ресурса и даје подршку очувању сеоских заната као туристичке атракције. Основни циљ руралног туризма је да сеоском становништву обезбиједи додатну зараду и тиме побољша његов животни стандард и смањи одсељавање. Рурални туризам је реални адут ревитализације многобројних мањих и већих сеоских просторних цјелина, ако не сасвим замрлих, онда веома успаваних. Развој туризма у овим подручјима може зауставити одлазак младих, јер развој туризма данас значи стварање елементарних услова за општи, знатно виши заједнички комфор сеоских насеља. У таквим околностима млади људи могу наћи не само економске, него и социо-културне мотиве да наставе живот на породичним огњиштима у средини у којој се општи квалитет живота стварно приближава нивоу који се данас у свијету сматра неопходним.²⁸ Ипак, упутно је истаћи и проблеме који стоје на путу развоја руралног туризма:

- 1) недовољна посвећеност виших нивоа власт (иако би се требало истаћи да има помака у законском оквиру)

²⁸ Б.Муџи, *Рурални туризам као компонента интегралног и одрживог развоја села у Војводини*, Зборник Матице српске за друштвене науке,(142), 2013. стр.130.

- 2) мали и недовољно искориштени смјештајни капацитети
- 3) непотпуна понуда основних услуга.
- 4) економија малог обима и ниских цијена
- 5) неразвијеност додатних услуга
- 6) мали инвестициони капацитет.
- 7) неадекватна промоција
- 8) неадекватна радна снага²⁹

Структурна анализа руралног туризма у Босни и Херцеговини али и неким сусједним земљама показује је да је овај облик туризма врло слабо развијен, односно да генерише врло ниске укупне приходе. Анализом већег подручја наше државе долази се до закључка да тренутно рурални туризам не може обезбиједити приходе који могу бити једини или главни извор прихода домаћинства, већ је његова улога у руралној економији више суплеторног карактера.

Само у појединачним случајевима рурални туризам је главна дјелатност домаћинства, а код свих других субјеката он је споредни извор прихода. Најзначајнија отежавајућа околност је упитна економска профитабилност руралних туристичких услуга, пошто је тражња сезонска, стопе искориштености капацитета су ниске, а потребне инвестиције за креирање и унапређење капацитета за туристе и у инфраструктуру су често високе из чега произлази да рурални туризам може бити само један од извора алтернативних прихода. С друге стране, бављење руралним туризмом је много озбиљнија прича од преуриђавања вишка простора. Онај ко пружа услуге у руралном туризму је истовремено и рецепционер и конобар, туристички водич, креатор туристичке понуде, често и стручњак за маркетинг итд.

Општина и заинтересоване стране (стејхолдери) могу у наредном периоду испитати могућности за креирање рурално туристичког производа. Да би се могао креирати такав производ, неопходно је анализирати какве су природне љепоте, односно знаменитости односног локалитета, каква је доступност, да ли постоје

²⁹ Детаљније о појединим од ових проблема у: С.Цвејић, Д.Ђуровић, *Рурални туризам као чинилац руралног развоја*, Одрживи туризам у функцији руралног развоја-Заједнички програм УН-а у Србији, SeConS, јул 2011. стр.5-7.

одговарајући објекти за смјештај и исхрану и какве су могућности за њихову реконструкцију, односно да ли је потребно изградити нове и сл.

Потребно је имати у виду да су за развој туризма у руралним срединама кључни слједећи фактори:

- 1) Цјеловити туристички производ**
- 2) Добра локална власт**
- 3) Подршка и учествовање локалне управе**
- 4) Извори финансирања развоја туризма**
- 5) Стратешко планирање**
- 6) Координација и сарадња између пословних субјеката и локалне управе (слично LEADER приступу)**
- 7) Координација и сарадња између руралних туристичких предузетника тј.заједнички наступ кад год је то могуће како би се обезбиједило синхронизовано дјеловање**
- 8) Помоћ у прикупљању информација и техничка подршка у туристичком развоју и промоцији (овдје кључну улогу може имати Туристичка организација)**
- 9) Квалитетни туристички бирои**
- 10) Широка подршка локалне заједнице развоју туризма (круцијалан елемент одрживости руралног туризма).³⁰**

Након што се испуне сви задаци креирања руралног туристичког производа, изазов је како га продати. Продаја рурално туристичког производа зависи од добре промоције и продајне стратегије. Ту главни задатак има Туристичка организација која би у договору са пружаоцима услуга изабрала одговарајуће канале промоције, посредовала у креирању аранжмана са туристичким агенцијама итд. Као и у сваком другом послу, тако је и за рурални туристички производ пожељно направити одговарајући маркетинг план којим ће се дефинисати стратегије и тактике за остваривање задатих циљева како би се омогућило позиционирање дестинације на домаћем али и страном тржишту. Због тога је неопходно

³⁰ Детаљније у: Wilson S., Fesenmeier D. R., Fesenmeier J., John, C., (2001): Factors for success in rural tourism development, Journal of tourism research, Vol. 40, No. 2, p. 132 – 138.

успоставити функционални систем сарадње између свих стејкхолдера-локалне заједнице, јавног и приватног сектора, циљне групе туриста. Комплексност руралног туристичког производа је у томе што га чине бројни елементи, односно производи, услуге, добра, дјелатности, а којима се задовољавају различите потребе туриста и због тога морају бити укључене све заинтересоване стране.

7. Повезивање локалне туристичке понуде са шром понудом

Данас је умрежавање императив у многим областима (кластери су главни облик интересног повезивања). Регионалним повезивањем се повећава конкурентност локалне туристичке понуде на глобалном туристичком тржишту. Повезивање је инструмент повећања привлачности ширег подручја, што истовремено доприноси и подизању атрактивности свих туристичких дестинација појединачно јер умрежавање доводи и до обогаћивања локалне туристичке понуде што настаје као резултат комплементарности више туристичких дестинација. На овај начин се подупире одрживи развој туризма и економски локални раст.³¹

4. УНАПРЕЂЕЊЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ И ДИВЕРСИФИКАЦИЈА РУРАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ УЗ ОДРЖИВО УПРАВЉАЊЕ РЕСУРСИМА

Унапређење стања у инфраструктури је циљ који представља својеврсну константу руралних подручја, док је циљ диверсификације руралне економије проистекао из чињенице да пољопривреда више не може бити главни ослонац руралној економији. Потребно је предузети већи број активности које би биле засноване на неактивираним или недовољно активираним потенцијалима.

Већ је било ријечи о могућностима у области руралног туризма на подручју Источног Старог Града. Писано је и о туристичкој валоризацији стећака. Наведено представља класичан израз диверсификације руралне економије.

³¹ Претходно поменути пројекат Европске уније (у који је укључена и Општина) је примјер повезивања различитих дестинација

Искуство показује да је диверсификација активности руралног становништва посебно корисна уколико се реализује у сфери услужних и занатских дјелатности, туризма, прераде пољопривредних производа итд.

1. Јачање инфраструктурних капацитета

Често се истиче да инфраструктура једне локалне заједнице представља основну подлогу за привредни, друштвени и сваки други развој. Значај инфраструктуре се још више наглашава у руралним подручјима као што је подручје општине Источни Стари Град. Тако је и у Стратешком плану развоја пољопривреде и руралних подручја Републике Српске истакнуто:

„Струја, добар пут и водовод су увијек на врху приоритета сеоских домаћинстава“.

Иако је Општина, упркос тешкоћама и прикраћеностима различите врсте, учинила много у домену путне и комуналне инфраструктуре, унапређење инфраструктурних капацитета остаје један од главних задатака и у предстојећем периоду јер је развијена инфраструктура битан фактор повећања обима инвестиција у руралним областима. Додатно, адекватни инфраструктурни капацитети представљају и један од чинилаца развоја непољопривредних дјелатности, на првом мјесту туризма.

2. Диверсификација пољопривредних активности

Постоји консензус стручњака да, у новим, измјењеним и сложеним условима привређивања, на домаћем и свјетском нивоу, улога пољопривредно-прехранбеног сектора мора да се дефинише тако да и даље представља извор средстава за живот за релативно сиромашно рурално становништво и да еволуира у конкурентнији сектор, који може да представља значајан развојни сегмент домаће економије, посебно са становишта повећања извоза.

За даљи развој пољопривреде на подручју општине Источни Стари Град пожељно је потенцирати диверсификовану пољопривреду засновану на знању и стандардима квалитета, затим органску пољопривреду, аутохтоне производе са заштићеним географским поријеклом, рурални туризам, а евентуално и производњу и коришћење обновљивих извора енергије.

Диверсификација може имати више облика (хоризонтална, вертикална, латерална) Основне предности диверсификације у пољопривреди су: генерисање додатних прихода и повећање профита, повећање вриједности имовине пољопривредног газдинства, боље искориштење доступних ресурса и/или способности, додатна запосленост и сл. Суштина диверсификоване пољопривредне производње је излазак из устаљених оквира и надоградња примарне пољопривредне производње.

У претходном дијелу је било ријечи о руралном туризму. Стабилна веза туризма и пољопривреде је можда најпожељнији облик диверсификације. Суштина свих бенефита повезаности пољопривреде и туризма је могућност да храна која се произведе буде пласирана путем канала које нуди туристички сектор. Уочено је да комплементарност пољопривреде са туризмом има све већи значај будући да ако постоји широк избор домаћих производа то обогаћује туристичку понуду и чини је јединственом, тако да се туризам може посматрати и као снажан генератор развоја пољопривреде.

У оквиру IPARD-а постоји мјера 302 која подразумијева диверсификацију пољопривредних газдинстава и развој пословања. Ова мјера треба допринијети спровођењу Заједничке пољопривредне политике и других сродних политика унутар опсега улагања у рурална подручја а посебно повећање прихода корисника из руралног подручја кроз развој и диверсификацију руралних активности на фарми и/или изван ње, очувању постојећих радних мјеста, повећању опсега услуга за становнике руралног подручја и побољшању квалитета услуга које се пружају као и побољшању социјалне структуре у руралним подручјима.

Међутим, услјед различитих проблема Босна и Херцеговина још увијек не може користити средства из овог програма.³²

³² Главни проблем је непостојање стратешког документа у овој области што је услов да би се могла користити средства која долазе из Европске уније. Закон о пољопривреди, исхрани и руралном развоју на нивоу БиХ усвојен је још 2008. године-међутим односна стратегија још увијек недостаје. Када би БиХ усвојила Стратегију руралног развоја до краја године (2017.), у наредне три године на располагању би било 75 милиона евра од Европске комисије, али се још чека мишљење Републике Српске и Брчко Дистрикта на предложени документ.

3. Одрживо управљање природним ресурсима

Мале локалне заједнице не могу много учинити у овој области посебно услијед чињенице да политика у овој области није на вишим нивоима у потпуности артикулисана. Додатно, управљање неким важним ресурсима (као што су шуме) је прилично централизовано и локалне заједнице немају никакав утицај.

Сиромашне државе попут Босне и Херцеговине настоје првенствено економски ојачати често занемарујући аспект одрживости. И из Свјетске организације за заштиту природе упозорено је да наша држава троши више ресурса него што јој је доступно из чега имплицира да економску одрживост није могуће обезбиједити ако претходно нису успостављени механизми за одрживо управљање природни ресурсима. Одрживо управљање природним ресурсима је кључни сегмент одрживог развоја који стоји у позадини економског, еколошког и друштвеног развоја. Изазов је како ускладити интензивни привредни развој за начелима одрживости и захтјевима заштите животне средине, односно на који начин омогућити да се потребни развој оствари без исцрпљивања ресурса на којима почива.

Планирано је да се питање координације у погледу заштите животне средине (што је у свакако у вези са одрживим управљањем природним ресурсима) ријешити на посебан начин. Ради се, прије свега, о успостављању јединственог система мониторинга животне средине на цијелом подручју града, развоју система управљања отпадом који ће, осим прикупљања и одлагања укључити и прераду отпада, те о бризи о природном наслеђу (постојећим и планираним заштићеним природним подручјима), како је предвиђено Просторним планом Источног Сарајева. Механизам координације биће Савјет за животну средину. Његови главни задаци биће: постепено стварање јединственог система управљања животном средином на цијелом подручју града, укључујући и систем управљања отпадом, координација доношења и спровођења планова заштите животне средине, те препоручивање приоритетних мјера и пројеката за заштиту и промоцију природног наслеђа.

Општина Источни Стари Град има у плану израдити Елаборат- Проглашавање заштитних шума и шума посебне намјене за шире подручје локалитета „Брус и

Златиште“ општина Источни Стари Град (Требевић, Република Српска). Сврха израде овог Елабората, односно успоставе парк шуме „Требевић“ проистиче из његових основних природних вриједности и потреба шире друштвене заједнице, а сходно основним IUCN принципима за категоризацију заштићених подручја. Очување интегритета ових традиционалних интеракција је од виталног значаја за очување, одржавање и еволуцију једне овакве зоне. Општи циљ овог пројекта је :

Одржање уравнотежене интеракције природе и људске културе кроз заштиту пејзажа и парка природе, као и придружених традиционалних начина управљања, друштвених, културних и духовних вриједности

А припадајуће специфични циљеви могу се сублимирати у сљедећем:

1. Очување биодиверзитета
2. Успостављање окружења које ће подстаћи партиципацију локалног становништва у одржавању и унапређењу функционисања заштићеног подручја и његовог даљег промовисања у функцији самоодрживог развоја локалне заједнице
3. Развој и унапређење екотуристичких потенцијала
4. Елеминисање и спрјечавање кориштења земљишта и активности које нису у складу са постулатима доброг управљања

Из овог пројекта јасна је опредјељеност општинског руководства да се унаприједи питања заштите животне средине јер, као што је већ истакнуто, стање у овој области детерминише и кретања у свим осталим круцијалним областима и стога ће Општина настојати да се, у оквиру наведених градских структура, разматрају питања попут:

-процјене потенцијала односно израде студије изводљивости за одрживо коришћење природних ресурса градских општина

-унапређење система за праћење кључних параметара животне средине (вода, ваздух, земља)

-унапређења механизма заштите биодиверзитета

-инвестирања у одрживо коришћење природних ресурса

-коришћење обновљивих извора енергије

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА, МОНИТОРИНГ, ЕВАЛУАЦИЈА

Као што је претходно истакнуто, овај документ је настао из потребе да се жељени правци у секторима који су круцијални за рурални развој посебно акцентују. Међутим, потребно је узети у обзир чињеницу да је овај документ проистекао и главног Стратешког плана развоја општине Источни Стари Град и стога ће се имплементација, мониторинг и евалуација вршити на исти начин како је планирано у том документу. Разлог више је и то што је планирано да оба документа буду упућени у скупштинску процедуру у исто или приближно исто вријеме. Такође, у главном стратешком документу налази се мноштво приједлога пројеката који су релевантни за рурални развој.

То значи да ће Скупштина општине Источни Стари Град, као и за главни стратешки документ, разматрати и усвајати периодичне извјештаје и о реализацији Стратегије руралног развоја. Општинска управа ће служити као канал путем којег ће се указивати на недостатке уз истовремено предлагање одређених аранжмана којима ће се обезбиједити ефикаснија имплементација Стратегије. Најсврхисходније је доношење годишњих извјештаја о имплементацији јер би се на тај начин омогућило прецизно сагледавање оствареног напретка. Уз укључивање свих заинтересованих страна тј. *руралних стејхолдера* изградило би се заједничко разумијевање о неуралгичним тачкама, односно о појединим спорним сегментима. На овај начин би се створио простор за учвршћивање консензуса, односно за усаглашавање акција које је потребно предузети како би се отклонили евентуални застоји у имплементацији Стратегије

САДРЖАЈ

I УВОД	2
II КОНЦЕПТ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА.....	3
III РУРАЛНИ РАЗВОЈ И ЕВРОПСКА УНИЈА.....	6
IV ТРАНСФОРМАЦИЈ ПРИСТУПА КОНЦЕПТУ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА.....	16
V LEADER ПРИСТУП	18
VI БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА И РУРАЛНИ РАЗВОЈ.....	23
VII ОПШТИНА ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД И РУРАЛНИ РАЗВОЈ.....	30
1. Источни Стари Град – основне карактеристике	30
2. Хидрографске и климатске карактеристике, шумски и минерални ресурси	30
3. Демографске и социоекономске карактеристике.....	33
4. Инфраструктура.....	35
VIII SWOT АНАЛИЗА, ВИЗИЈА И МИСИЈА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД.....	38
IX СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ ИСТОЧНИ СТАРИ ГРАД.....	40
1. Јачање институционалних механизма за подршку руралном развоју.....	42
2. Подизање конкурентности и одрживости сектора пољопривреде.....	45
3. Развој туризма.....	49
4. Унапређење инфраструктуре и диверсификација руралне економије уз одрживо управљање ресурсима.....	57
X ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА, МОНИТОРИНГ, ЕВАЛУАЦИЈА.....	62
САДРЖАЈ	63

Граматички изрази употребљени у овом документу за означавање женског или мушког пола подразумевају оба пола.